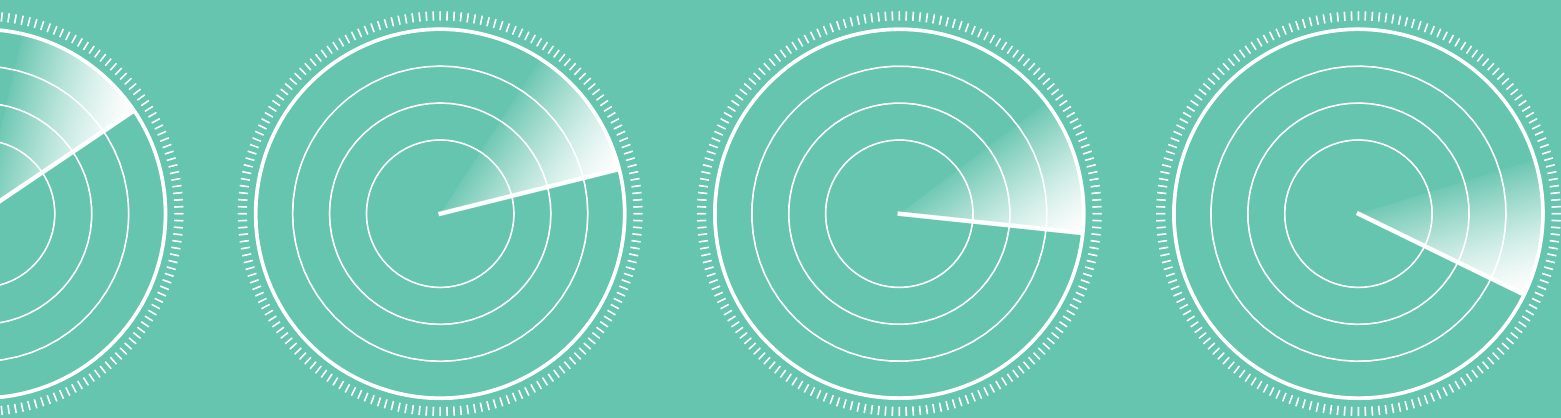

Etikkrådet

for Statens pensjonsfond utland

Årsmelding 2018

**Etikkrådet gir råd til Norges Bank
om observasjon og utelukkelse av selskaper
fra Statens pensjonsfond utland.**

etikkradet.no

Innhold

Lederens forord	4
Medlemmer av Etikkrådet og sekretariatet	6
Etikkrådets virksomhet	7
Etikkrådets arbeid under kriteriet for menneskerettigheter	14
Arbeidsforhold i tekstilindustrien	16
Etikkrådets arbeid under miljø- og klimakriteriene	18
Arbeidet med miljøskadelig fiske	21
Etikkrådets arbeid under korrupsjonskriteriet	23
Selskapers salg av våpen til krigførende parter	27
Liste over utelukkede selskaper per 1. mars 2019	30
Anbefalinger om utelukkelse og observasjon av selskaper	32
Sammendrag av tilrådninger offentliggjort etter siste årsmelding	34
• UPL Ltd	34
• JBS SA	34
• Luthai Textile Co Ltd	35
• Nien Hsing Textile Co Ltd	37
• Kosmos Energy Ltd OG Cairn Energy Plc	39
• Texwinca Holdings Ltd	39
Oversikt over observasjonsbrev	41
Andre brev	42
Retningslinjer for observasjon og utelukkelse fra SPU	58

Johan H. Andresen, Leder for Etikkrådet

Lederens forord

Utenfor Norge høster Etikkrådet mange lovord for det vi gjør. I Norge får vi mye kritikk for det vi ikke gjør. Slik må det være. Etikkrådet som institusjon og de etiske retningslinjene ble opprettet av Finansdepartementet i 2004 for å bidra til at Norges oljeformue ikke er investert i selskaper som bryter grunnleggende etiske verdier. Den gang var slike retningslinjer for et så betydelig fond noe enestående i verden. Nå legger stadig flere investorer vekt på å opptre ansvarlig, og kravene som stilles både til investorer og selskaper har blitt strengere. Etter hvert har de etiske retningslinjene blitt justert gjennom demokratiske prosesser slik at de reflekterer denne utviklingen, og dette er en levende prosess som fortsatt pågår. Uansett hvordan retningslinjene er formulert, vil det være et stort rom for skjønn som Etikkrådet og Norges Bank i fellesskap skal forvalte.

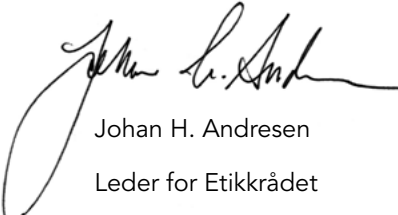
Det kan være krevende å omsette overordnede retningslinjer til en omforent praksis. Et eksempel på dette er klimakriteriet. Operasjonaliseringen av dette kriteriet har vist seg vanskelig. Etikkrådet har avgitt en håndfull tilrådninger, som Norges Bank foreløpig ikke har tatt stilling til. Selv om kriteriet bare har eksistert siden 2016, er likevel mange av forutsetningene allerede endret. Både Paris-avtalen og stadig skiftende kvoteregimer gjør hva som er atferdsbaserte normbrudd, til bevegelige mål. Likevel, Etikkrådet må avgi tilrådninger basert på det vi i dag kan stadfeste av adferd som fører til uakseptable utslipp, herunder vår vurdering av selskapenes evne og vilje til å endre slik adferd i fremtiden.

Et annet eksempel der Etikkrådets univers er i stadig endring, er menneskerettigheter. Stadig nye land med ulike syn på slike universelle rettigheter kommer inn i fondet. Når disse landene ikke gir investorer, deres rådgivere, NGOer eller media innsikt i bedriftenes adferd, har Etikkrådet en stor utfordring. Vi skal praktisere kriteriene konsistent, på tvers av geografi, kultur, styresett og samfunnsutvikling, men når informasjonstilgangen er ulik, er dette nær umulig i praksis. Én aktuell problemstilling er en rekrutteringspraksis som selskaper over hele verden anvender, der arbeidstakere rekrutteres i sine hjemland til arbeid i utlandet, og i noen tilfeller selv må bære hele kostnaden ved rekrutteringsprosessen. Når lavtlønnede arbeidere må ut med flere månedslønner for å sikre seg arbeid, kan dette sette dem i en tvangssituasjon. Denne adferden er omfattende, og kan grense mot moderne slaveri.

Vi har tidligere uttrykt bekymring for at utviklingen av helt autonome våpensystem kan medføre risiko for at selskap medvirker til brudd på humanitærrettens prinsipper. Snart vil disse våpensystemene være tilgjengelige. Annen teknologi, som muliggjør innsamling og manipulering av data, overvåking, og inngripen i styresett, har gått litt mer under radaren. Det er ikke sikkert at Etikkrådet er best egnet til å hindre at fondet er investert i selskaper som er involvert i slik virksomhet. Det er vanskelig å fange opp nye problemstillinger på forhånd, og ansvaret lar seg heller ikke så lett plassere hos selskaper i fondet. Etikkrådet fokuserer sin innsats på normbrudd som ligger i kjernen av vårt mandat, som for eksempel farlige arbeidsforhold, betaling av bestikkelse eller alvorlig forurensning, og som er tett knyttet til selskaper i fondet. Ofte føler vi at vi skulle ha gjort mer – fulgt opp flere saker, satt oss inn i nye problemstillinger og gått inn i problemkomplekser der selskaper tilrettelegger for uakseptable handlinger uten at de bærer hovedansvaret for normbruddene.

Likevel vil vi først og fremst trekke frem alle de positive effektene av Etikkrådets arbeid. Vi har i løpet av året erfart at den vurderingen vi gjorde av normbrudd knyttet til «beaching», ga ringer i vannet langt utover våre kyster. Tekstilstudien, som nå er på fjerde året, har gitt oss betydelig kunnskap til å vurdere hvor terskelen skal være for grove og eller systematiske brudd på menneskerettigheter. Dessuten, under en tre-landstur i Asia i høst, fikk vi igjen klare indikasjon på at selskaper ikke bare ønsker å unngå å bli utelukket av fondet, men også er i stand til å endre sin adferd relativt raskt – hvis de vil.

Dette siste poenget, at Etikkrådet i sin dialog med selskapene faktisk bidrar til at disse endrer sin adferd, er den minst kjente, men også blant de mest slående effektene av vårt arbeid. Ha likevel i hu – det er mandatet vi har for helt uavhengig å tilrå utelukkelse og offentliggjøre disse – som gjør vår dialog troverdig, og således muliggjør dette bidraget til å redusere etisk risiko i fondet.

Johan H. Andresen
Leder for Etikkrådet

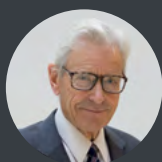
Medlemmer av Etikkrådet og sekretariatet

Etikkrådet

Johan H. Andresen (Etikkrådets leder)

Andresen har en MBA fra Rotterdam School of Management, Erasmus University. Han eier og er styreleder i Ferd, etter å ha vært konsernsjef i 14 år. Tidligere har han vært Product Manager i International Paper Co i USA og partner i Tiedemannsgruppen. Han har styreverv i SEB – Skandinaviske Enskilda Banken, NMI – Nordic Microfinance Initiative, og Junior Achievement Europe.

Hans Christian Bugge (Etikkrådets nestleder)

Bugge er dr. juris med doktorgrad fra Universitetet i Paris II og en doktorgrad fra Universitetet i Oslo. Han er nå professor emeritus ved Institutt for offentlig rett samme sted. Bugge arbeider med nasjonal og internasjonal miljørett. Tidligere har han vært embetsmann i Miljøverndepartementet og Finansdepartementet, direktør for Statens forurensningstilsyn, generalsekretær i Redd Barna og statssekretær i Departementet for utviklingshjelp.

Cecilie Hellestveit

Hellestveit er jurist med doktorgrad i humanitærrett, og med internasjonale menneskerettigheter, internasjonal rett og selskapsrett som spesialfag og Cand. M. Philol. med hovedfagsstudier i midt-østenkunnskap og arabisk. Hun har bakgrunn fra forskningsinstitusjoner som PRIO, SMR, NUPI, IKOS og ILPI. Hellestveit har også vært tilknyttet Atlantic Council i Washington DC. Hun er for tiden ansatt i forsvaret. Hellestveit har hatt styreverv i Flyktningrådet, UNE og vært medlem av komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk i Helse Sør-Øst. Hun har også vært utenrikspolitisk kommentator, blant annet med spalter i Morgenbladet og Dagens Næringsliv.

Trude Myklebust

Myklebust er jurist og har en MSc fra University of Oxford. Hun er nå stipendiat ved Institutt for privatrett ved Juridisk fakultet, Universitetet i Oslo. Myklebust har lang erfaring fra Finansdepartementet, og har blant annet arbeidet med etiske retningslinjer og ansvarlig forvaltning av Statens pensjonsfond. Myklebust har arbeidet som dommerfullmektig og som seniorrådgiver for direktøren i Høyesterett, og hun har skrevet en lærebok i finansmarkedsrett.

Brit Kristin Sæbø Rugland

Rugland har en Master of Management fra Handelshøyskolen BI. Hun er daglig leder i Rugland Investering AS, Stavanger Investering AS og Rugland Finans AS. Rugland har vært hovedstyremedlem i Norges Bank fra 2004 til 2013, styremedlem i Storebrand ASA fra 1995 til 2002 og Stavanger Aftenblad fra 2002 til 2010 samt styreleder i Gassco AS fra 2001 til 2011 og i Rogaland teater fra 2006 til 2016. Rugland er for tiden styremedlem i Norfund og styreleder i KBN-Kommunalbanken AS og styreleder i Figgjo AS.

Sekretariatet

Etikkrådet har et sekretariat som utreder og forbereder saker for rådet. Sekretariatet har følgende ansatte:

- Eli Lund, sekretariatsleder (Siviløkonom)
- Magnus Bain (Master i rettsvitenskap)
- Lone Fedders Dybdal (MPhil.)
- Kjell Kristian Dørum (Cand. polit.)
- Erik Forberg (Cand. scient.)
- Hilde Jervan (Cand. agric.)
- Aslak Skancke (Siv. ing.)
- Ingrid Thorsnes (Master i rettsvitenskap)

Etikkrådets virksomhet

Etikkrådet for Statens pensjonsfond utland er et uavhengig råd som gir anbefalinger til Norges Bank om å utelukke selskaper fra Statens pensjonsfond utland eller sette selskaper til observasjon. Rådet har fem medlemmer og et sekretariat på åtte personer.

Etikkrådet vurderer selskapers virksomhet på grunnlag av retningslinjer fastsatt av Finansdepartementet. Retningslinjene har både produktbaserte utelukkelseskriterier som for eksempel produksjon av tobakk, kull eller noen våpentyper og atferdsbaserte utelukkelseskriterier om for eksempel korrupsjon, menneskerettighetsbrudd, miljøskade og uakseptable utslipp av klimagasser. Terskelen for utelukkelse skal være høy, og selskaper kan bare utelukkes hvis de i fremtiden vil representere en uakseptabel etisk risiko for fondet. Alle Etikkrådets anbefalinger offentliggjøres på rådets nettside så snart Norges Bank har offentliggjort sin beslutning.

Etikkrådet følger løpende med på om selskaper i fondet har virksomhet som rammes av retningslinjene for observasjon og utelukkelse fra SPU, og arbeider parallelt med mange saker og problemstillinger.

For produktkriteriene kartlegger et konsulentfirma selskaper som har virksomhet som kan være i strid med kriteriene, og avgir hvert kvartal en rapport til rådet. Rapporten inkluderer også relevant ny informasjon om selskaper som allerede er utelukket fra fondet. Rådet følger i tillegg med på informasjon fra andre kilder og undersøker løpende alle aktuelle selskaper.

For atferdskriteriene identifiseres selskaper ved porteføljeovervåkning, eksterne henvendelser og systematiske gjennomganger av områder med høy etisk risiko. Et konsulentfirma søker daglig i mange nyhetskilder på flere språk etter relevante oppslag om selskaper i porteføljen. Rådet får rapporter fra konsulenten og følger også med på en rekke databaser med informasjon om f. eks. korrupsjon eller menneskerettighetsbrudd. Rådet mottar også henvendelser, enten direkte eller videresendt fra

Norges Bank, fra organisasjoner eller enkeltpersoner med oppfordring om å vurdere saker. I utvalget av saker for nærmere undersøkelser legger rådet vekt på normbruddets alvor og omfang, konsekvensene av normbruddet, selskapets ansvar for eller medvirkning til forholdet, selskapets tiltak for å forebygge eller bøte på skader og risiko for tilsvarende hendelser i framtiden.

Gjennomganger av områder med høy etisk risiko følger ofte en langsiktig plan. Når Etikkrådet har valgt ut et område, følger rådet dette i flere år. Rådet har for eksempel fulgt opp tekstilprodusenter i noen sørøst-asiatiske land siden 2015, mens det har fokusert på avskoging av tropisk skog siden 2009.

Etikkrådet innhenter informasjon fra blant annet forskningsmiljøer og internasjonale, regionale og nasjonale organisasjoner og setter i mange tilfeller ut konsulentoppdrag for å undersøke indikasjoner på brudd på retningslinjene. Selskapene i porteføljen er også selv viktige informasjonskilder. Det er ofte inngående dialog med selskapene i løpet av vurderingsprosessen.

Tabell 1: Etikkrådets virksomhet i 2016–2018

År	2016	2017	2018
Aksjeselskaper i SPU ved årets slutt (ca.)	9000	9100	9150
Totalt antall ekskluderte selskaper etter tilrådning fra Etikkrådet ved utgangen av året	66	64 ¹	70 ²
Selskaper på observasjonsliste etter tilrådning fra Etikkrådet ved utgangen av året	2	6	8
Selskaper som Etikkrådet har avgitt tilrådning om	15	12	10
Selskaper som er utelukket i løpet av året etter tilrådning fra Etikkrådet	5	1	11
Selskaper som er satt til observasjon i løpet av året	1	4	2
Utelukkelse som er opphevet i løpet av året	1	1	2
Selskaper som rådet har kontaktet	86	62	34
Selskaper som rådet har møtt	22	12	22
Nye selskaper som rådet har tatt stilling til			46 ³
Totalt antall selskaper under arbeid i løpet av året	162	149	202
Totalt antall selskapsvurderinger som ble avsluttet i løpet av året	53	75	120
Antall rådsmøter	12	10	11
Ansatte i sekretariatet	8	8	8
Budsjett (mill.)	15,9	18,1	18,5

Tabellen oppsummerer omfanget av Etikkrådets undersøkelser av selskaper i 2018 sammenliknet med 2016 og 2017. Utelukkelse Norges Bank har besluttet uten tilrådning fra Etikkrådet under kullkriteriet, er ikke inkludert i tabellen.

1 To selskap ble i 2017 tatt av børs og strøket fra listen over utelukkede selskaper.

2 Tre selskaper ble i 2018 tatt av børs eller kjøpt opp av andre utelukkede selskaper og strøket fra listen over utelukkede selskaper.

3 Endring av telling fra «nye saker» til «nye selskaper» gjør at tallene fra 2016 og 2017 ikke er sammenlignbare med 2018.

Oversikt over Etikkrådets virksomhet i 2018.

I 2018 anbefalte Etikkrådet å utelukke fem selskaper, å sette to selskaper til observasjon og å oppheve utelukkelsen av tre selskaper. Norges Bank offentliggjorde på grunnlag av Etikkrådets tilrådninger fra 2016, 2017 og 2018 at 11 selskaper var utelukket, to var satt til observasjon, mens utelukkelsen av to selskaper var opphevet. I ett tilfelle valgte Norges Bank eierskapsutøvelse der Etikkrådet hadde anbefalt observasjon. Etikkrådet har ikke mandat til å anbefale eierskapsutøvelse.

Etter årsskiftet har Norges Bank offentliggjort en beslutning om å utelukke ytterligere ett selskap. Per 1. mars 2019 er 71 selskaper utelukket fra

fondet, mens åtte står til observasjon på grunnlag av tilrådninger fra Etikkrådet. I tillegg kommer 69 selskaper som Norges Bank har utelukket på eget initiativ under kullkriteriet og 14 selskaper som Norges Bank har satt til observasjon under samme kriterium.

Av de rundt 200 selskapene som Etikkrådet hadde under utredning i 2018, ble om lag 50 tatt opp til vurdering i løpet av året. Rådet avsluttet ca. 120 selskapsutredninger i løpet av året. Antall selskaper under utredning økte fra 2017 til 2018, blant annet fordi rådet har gjennomgått noen nye områder der et stort antall selskaper er fanget opp gjennom porteføljeovervåkingen. Etter en slik innledende gjennomgang velger Etikkrådet ut et begrenset

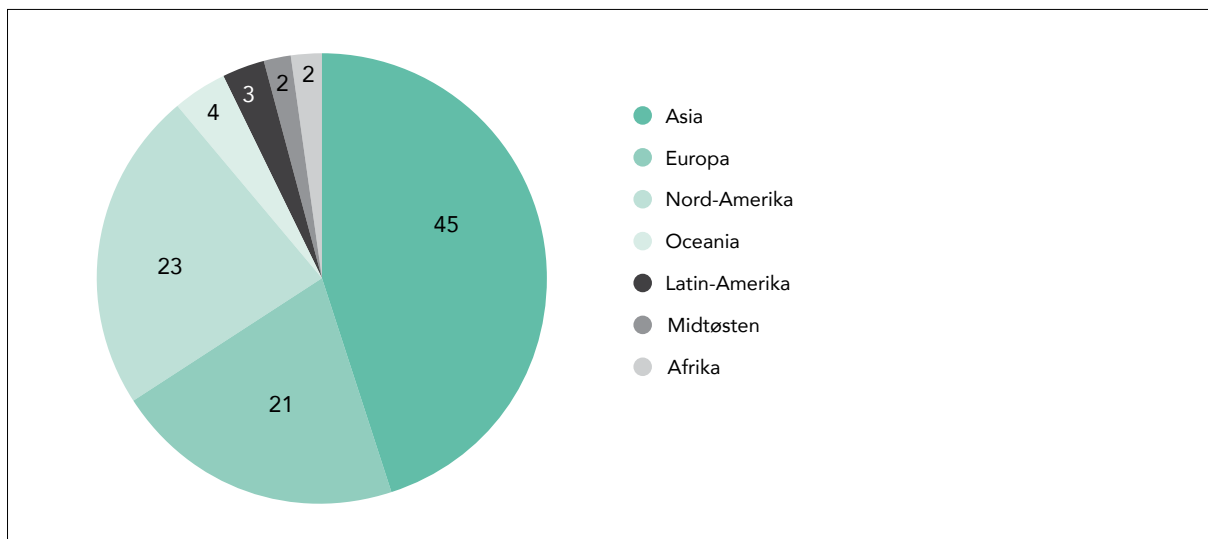

antall saker for nærmere undersøkelser. Bare grove tilfeller der det er en uakseptabel risiko for at praksisen fortsetter, kan føre til utelukkelse fra fondet.

SPU var ved utgangen av 2018 investert i omkring 9000 selskaper i 70 land. Den geografiske fordelingen på de drøyt 200 selskapene som Etikkrådet har arbeidet med i løpet av året, reflekterer den geografiske fordelingen av selskaper i fondet. Likevel er enkelte geografiske områder over-

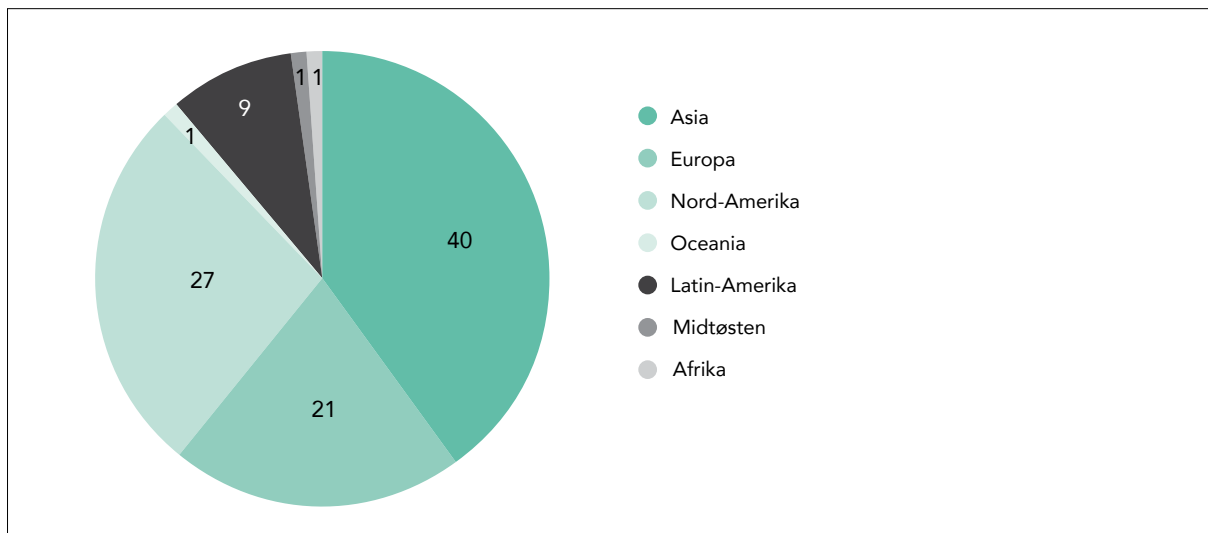
representert, særlig for noen kriterier. For eksempel foregår produksjon av kjernevåpen bare i få land i børsnoterte selskaper. Tilgangen på informasjon varierer også fra land til land og kan ha betydning for om saker fanges opp av porteføljeovervåknin-gen. Mange av de asiatiske selskapene Etikkrådet har under arbeid, undersøkes som ledd i en gjennomgang av områder med høy etisk risiko og ikke på grunnlag av nyhetsoppdrag.

Figur 1. Selskaper i SPU fordelt på regioner i prosent

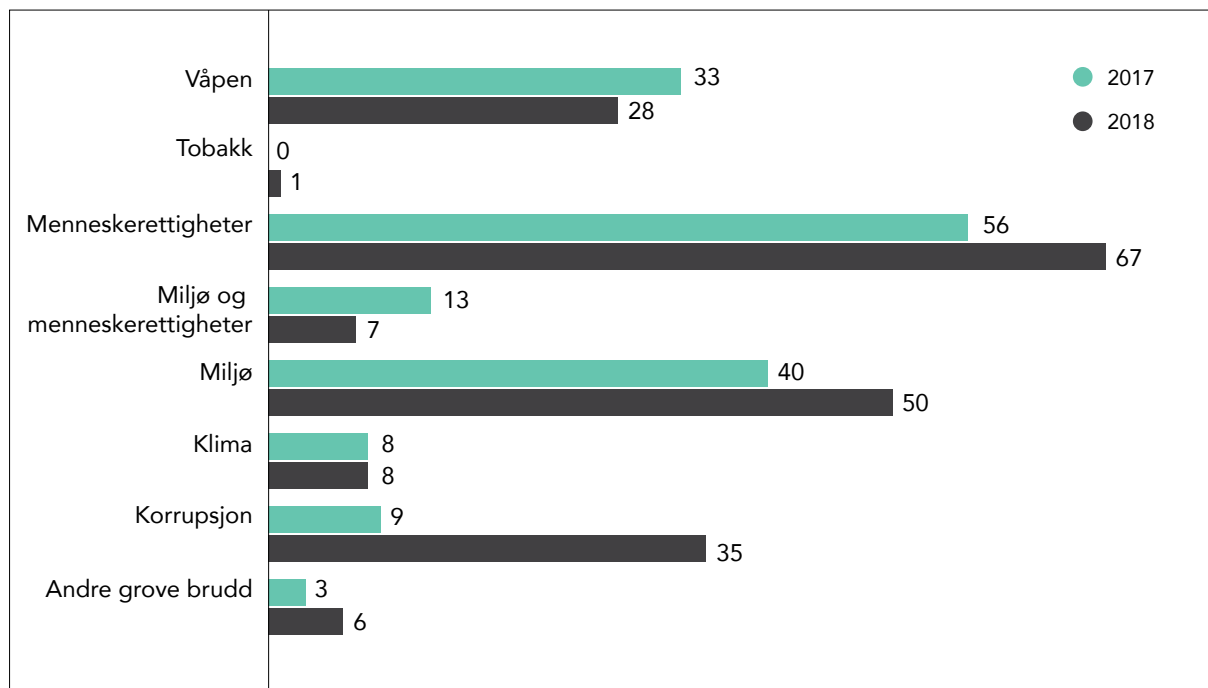
Figuren viser andelen selskaper i SPU per region hvor de er børsnotert.

Figur 2. Selskaper Etikkrådet har under arbeid fordelt på regioner i prosent

Figuren viser andelen selskaper Etikkrådet har vurdert per region hvor de er børsnotert.

Figur 3. Selskaper Etikkrådet har arbeidet med fordelt på kriterier

Figuren viser hvilke utelukkelseskriterier selskapene Etikkrådet arbeidet med i 2017 og 2018, er vurdert opp mot.

Arbeid under de ulike kriteriene

Også i 2018 har brudd på menneskerettighetene vært det atferdskriteriet der flest selskaper har vært under utredning.

I 2018 har rådet arbeidet med saker som blant annet berører barns rettigheter, urfolks rettigheter, ytringsfrihet og arbeidstakerrettigheter. Kriteriet omfatter altså en rekke ulike rettigheter, og det er svært forskjellige problemstillinger som kommer opp til vurdering. Rådet har sett på saker der mennesker har blitt tvangsflyttet for å legge til rette for økonomisk aktivitet, der migranter eller minoriteter har blitt angrepet, der motstandere av et prosjekt har blitt trukket for retten uten grunnlag, og saker der arbeidstakere, inkludert barn, har blitt utnyttet gjennom uakseptable arbeidsforhold eller villedende rekrutteringsprosesser.

Brudd på arbeidstakerrettigheter er ganske utbredt, men fanges ofte ikke opp av nyhetsovervåkingen. Etikkrådet får derfor gjort undersøkelser av utvalgte selskaper i land og bransjer der risikoen for norm-

brudd er særlig høy. Et stort antall selskaper må ofte undersøkes for å finne fram til de selskapene som bør utelukkes fra fondet. Antall selskaper i fondet fra land der brudd på menneskerettighetene er utbredt, har økt. Dette er krevende for Etikkrådet, både fordi det er flere saker rådet bør ta stilling til, og fordi det ikke er mulig å undersøke menneskerettighetsbrudd på samme måte i alle land. Etikkrådet har utdypet dette i et brev til Finansdepartementet fra november 2018 som er trykket på side 47 i denne årsmeldingen.

I løpet av året blir mange korrupsjonsanklager mot selskaper i fondet fanget opp gjennom porteføljeovervåkingen. Hvis det er mange korrupsjonssaker i en bestemt sektor, vil rådet ofte vurdere disse sakene samlet og undersøke nærmere de selskapene innenfor sektoren som er gjenstand for de mest alvorlige anklagene. I 2018 er det gjort en slik gjennomgang av legemiddelselskaper. Etikkrådet tilstreber at rådets arbeid i størst mulig grad skal inngå som et ledd i en virkemiddelkjede sammen med Norges Banks eierskapsoppfølging. Da det ble klart at også Norges Bank ønsket å følge

opp et legemiddelselskap som Etikkrådet hadde identifisert for nærmere undersøkelser, valgte rådet å avvente resultatene fra denne prosessen.

Selv om Etikkrådet har avgitt flere tilrådninger under klimakriteriet både i 2017 og 2018, har ingen selskaper så langt blitt utelukket fra fondet. Arbeidet med klimakriteriet og årsaken til at ingen selskaper så langt er utelukket, er beskrevet i kapittelet om miljø- og klimakriteriene på side 20. Under miljøkriteriet har rådet arbeidet med saker som gjelder avskoging og verneområder, samt gruve- og industriforurensning. Rådet avsluttet i 2018 den systematiske kartleggingen av selskaper som deltar i særlig miljøskadelig fiske, men vil vurdere slike saker hvis de fanges opp gjennom porteføljeovervåkning.

For kullkriteriet kan Norges Bank utelukke selskaper uten tilrådning fra Etikkrådet. Det er avtalt en arbeidsdeling mellom Norges Bank og Etikkrådet der banken identifiserer selskaper som faller inn under kullkriteriet, og Norges Bank vil følge opp

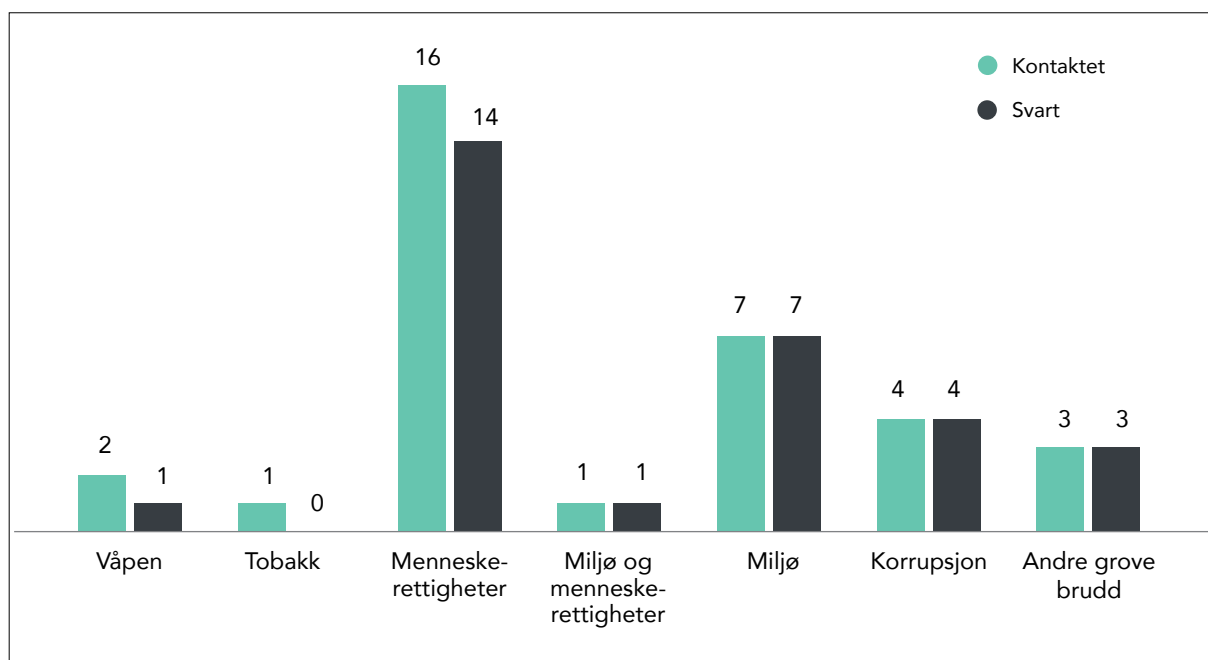
slike selskaper framover. Etikkrådet vil vurdere selskaper som eventuelt blir spilt inn til rådet.

I 2018 har Etikkrådet sett på enkelte selskaper som selger våpen til stater som deltar i krigen i Jemen. Våpnene omfattes i seg selv ikke av våpenkriteriet, men spørsmålet er om selskaper gjennom å selge våpen til disse landene medvirker til brudd på humanitærretten eller menneskerettighetene i krigshandlingene. Etikkrådets vurdering av dette er nærmere beskrevet på side 27.

Kontakt med selskaper i 2018

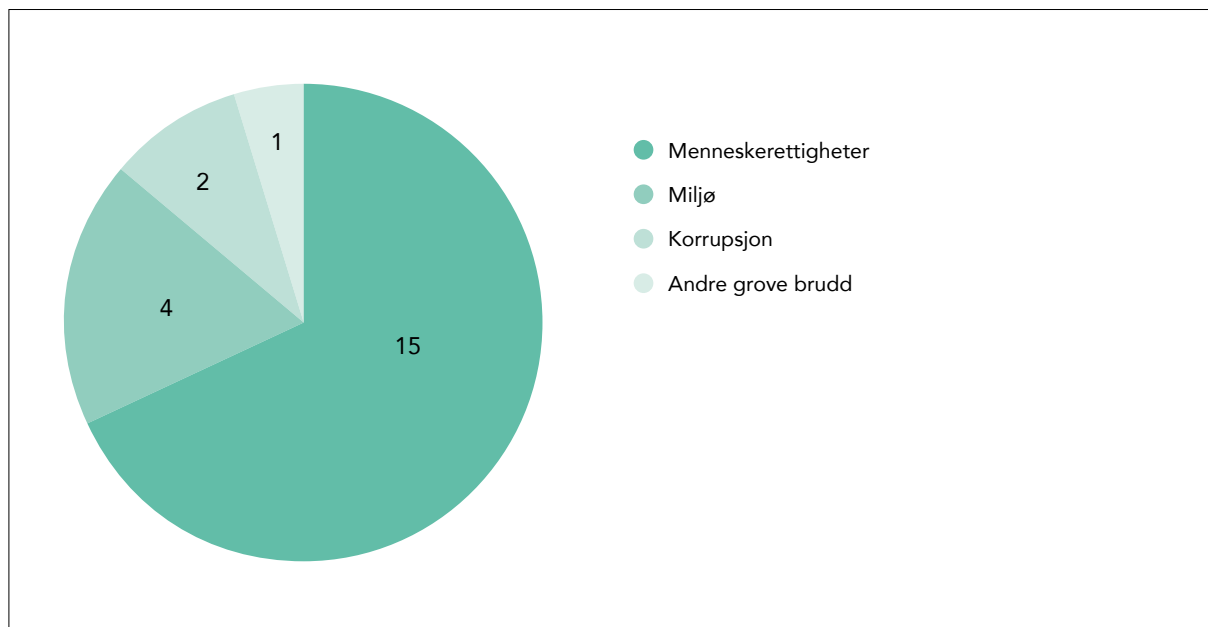
I 2018 kontaktet Etikkrådet 34 selskaper og møtte 22 av dem. Rådet kontakter selskaper som det etter innledende undersøkelser vil vurdere nærmere. Først skriver rådet et brev til selskapene og ber om informasjon som kan gi et bedre grunnlag for å vurdere deres virksomhet. Alle selskaper som utredes under atferdskriteriene, får også anledning til å kommentere på et utkast til tilrådning før Etikkrådet eventuelt gir sin anbefaling til Norges Bank.

Figur 4. Selskaper kontaktet under hvert kriterium

Figuren viser hvor mange selskaper Etikkrådet har vært i kontakt med i 2018, hvilke kriterier for utelukkelse disse selskapene vurderes under, og hvor mange av selskapene som har svart på rådets spørsmål.

Figur 5. Antall selskaper rådet har møtt fordelt på kriterium

Figuren viser hvordan selskapsmøtene i 2018 fordelte seg på de forskjellige kriteriene.

Rådet legger vekt på informasjon fra selskaper og anser det som en risikofaktor om selskaper ikke bidrar med konkret og etterprøvable informasjon om virksomheten.

Rådet har i 2018 hatt møter med blant annet tekstilselskaper i Vietnam, Taiwan og Korea og frøelskaper i India. Det at flere selskaper står til observasjon, øker også behovet for møter med selskapene for å innhente informasjon til observasjonsrapporter.

Pågående og nye utredninger

En av de første sakene Etikkrådet behandlet, helt tilbake i 2005, gjaldt barnearbeid i produksjon av hybride frøsorter i India. Dette er en problemstilling Etikkrådet har fulgt kontinuerlig siden. Bare ett selskap har blitt utelukket som følge av dette arbeidet, men flere selskaper har blitt fulgt opp av Norges Bank som følge av anbefaling fra Etikkrådet om observasjon eller utelukkelse. Et gledelig resultat i de seneste undersøkelsene er at andelen barnearbeid har gått ned hos flere

selskaper. Etikkrådet har tro på at slike resultater kan oppnås gjennom en vedvarende innsats på prioriterte områder. Selv om rådet også alltid vil arbeide med enkeltsaker som fanges opp gjennom porteføljeovervåkingen, ønsker rådet å konsentrere innsatsen om områder der risikoen for brudd på menneskerettighetene er særlig stor. I 2019 vil Etikkrådet både gjennom en evaluering av tidligere arbeid og en kartlegging av risikoområder legge en plan for arbeidet med menneskerettighetskriteriet de neste 3–5 årene. Frem til en slik plan er klar, fortsetter undersøkelsene av arbeidstakerrettigheter på de samme områdene som i 2018.

Under miljøkriteriet følger Etikkrådet nå en treårsplan som ble lagt i 2017. Arbeidet med avskoging av tropisk skog, som har pågått siden 2009, ble i 2018 utvidet fra Asia og Afrika til Latin-Amerika. Rådet begynte i 2018 også en kartlegging av selskaper som er lokalisert i et område med stor forurensning fra legemiddelindustri. Rådet vil i tillegg arbeide videre med selskaper som truer verneområder, og kartlegge alvorlig forurensning fra gruve- og oljevirksomhet.

Etikkrådet fortsetter arbeidet med å vurdere selskapers utslipp av klimagasser, og vil i 2019 særlig arbeide med sementproduksjon, stålverk og skipsfart. Rådet vil likevel ikke avgi ytterligere tilrådninger før tolkningen av klimakriteriet er avklart.

Tidligere utelukkelse gjør at Etikkrådet lettere fanger opp nye, liknende saker. Rådet følger fortsatt med på områder der okkupasjonsrettens regelverk kan komme til anvendelse, og på selskaper som driver naturressursutvinning i omstridte områder.

Under korrupsjonskriteriet arbeider Etikkrådet for tiden med selskaper i olje-, forsvars, og transportbransjen. Ellers vil Etikkrådet i 2019 følge opp de tre selskapene som står til observasjon. Rådet fokuserer i første rekke på om selskapenes antikorrupsjonstiltak er tilstrekkelige til å redusere risikoen for fremtidig korrupsjon, og om det fremkommer informasjon om nye grove tilfeller av korrupsjon knyttet til selskapene. Rådet vurderer i så fall hvordan selskapet responderer på disse, og legger også vekt på i hvilken grad selskapene viser vilje til å bidra med opplysninger.

Revurdering av utelukkede selskaper

Et selskap blir ikke utelukket for en bestemt tidsperiode, men kan tas tilbake i fondet så snart grunnlaget for utelukkelse faller bort. Etikkrådet gjør årlig enkle undersøker av alle utelukkede selskaper ved å sjekke om de fortsatt driver virksomheten som førte til utelukkelse, eller om virksomheten er endret. For noen selskaper gjøres grundigere undersøkelser, for eksempel hvis selskapene

ber om det, eller hvis det er indikasjoner på vesentlige endringer. Hvis et selskap har gjennomført tiltak som har ført til tilstrekkelige forbedringer i forholdene utelukkelsen er basert på, avgir Etikkrådet en tilrådning om å oppheve utelukkelsen. Forbedringene må kunne observeres i praksis og ikke bare i selskapets strategier eller planer.

I særlige tilfeller kan Etikkrådet gi en ny anbefaling om utelukkelse av et selskap til Norges Bank, selv om det allerede er utelukket fra fondet. Dette gjelder for eksempel selskaper som har sluttet å produsere én våpentype, mens det fortsatt produserer andre våpen som er grunnlag for utelukkelse. Hvis utelukkelsesgrunnlaget er vesentlig endret for selskaper som er utelukket under atferdskriteriene, kan også rådet avgir en ny tilrådning basert på den nye faktiske situasjonen slik at Norges Bank får anledning til å vurdere om selskapet fortsatt skal være utelukket.

Utelukkelsen av to selskaper som drev oljeleting utenfor Vest-Sahara, ble opphevet i 2018 da selskapenes letevirksomhet var avsluttet.

Etikkrådets arbeid under kriteriet for menneskerettigheter

I retningslinjenes § 3 heter det: «Observasjon eller utelukkelse kan besluttes for selskaper der det er en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker til eller selv er ansvarlig for grove eller systematiske menneskerettighetsbrudd».

Etikkrådet har i flere år arbeidet systematisk med noen sektorer der risikoen for menneskerettighetsbrudd synes særlig stor. Hovedinnsatsen i 2018 har vært knyttet til undersøkelser av brudd på arbeidstakerrettigheter i tekstilindustrien i Sørøst-Asia og forhold som grenser til tvangsarbeid for migrantarbeidere i Gulf-statene, samt barnearbeid i frøproduksjon og farlige arbeidsforhold i skipsopphugging i Bangladesh og Pakistan. Arbeidet med tekstilselskaper er nærmere omtalt på side 16. Rådet undersøker også fortløpende saker som fanges opp gjennom porteføljeovervåkingen. I 2018 har rådet brukt mye tid på saker der infrastrukturprosjekter har kommet i konflikt med urfolks rettigheter.

Migrantarbeidere i Gulf-statene

Siden 2016 er ni selskaper i bygnings- og service-næringen i Gulf-statene undersøkt for å kartlegge om de medvirker til at migrantarbeidere settes i en tvangssituasjon. Rådet har særlig rettet arbeidet mot rekrutteringsprosessen der arbeidstakerne ofte bærer mesteparten av kostnadene, samtidig som de før avreise fra hjemlandet forespeiles bedre lønns- og arbeidsvilkår enn de faktisk tilbys når de ankommer arbeidsstedet. To av disse selskapene har gått ut av fondet uten at Etikkrådet har avgitt noen tilrådning, mens ett selskap er lagt bort fordi rådet mente at det ikke medvirket til grove menneskerettighetsbrudd. I 2018 har rådet fått gjennomført nye undersøkelser av tre av selskapene og avholdt møter med to av dem. Det er krevende å undersøke arbeidsforholdene i disse statene, og det er også vanskelig å vurdere om selskapene i fondet har ansvar for normbrudd som kan føre til utelukkelse. Undersøkelsene har også avdekket andre brudd på arbeidstakerrettigheter som for eksempel ulovlig overtid og trakassering. Rådet vil i 2019 avslutte vurderingen av de selskapene der data er samlet inn, og dessuten ta stilling til videre arbeid med dette temaet.

Barnearbeid i frøproduksjon

Etikkrådet har siden 2005 undersøkt barnearbeid ved frøproduksjon i India. Åtte selskaper har blitt undersøkt, og ett selskap er utelukket som følge av dette arbeidet. Norges bank besluttet i 2018 å følge opp ett slikt selskap gjennom eierskapsutøvelse på grunnlag av en anbefaling om observasjon fra Etikkrådet. Både Etikkrådet og Norges Bank er altså fortsatt engasjert i denne problemstillingen som begge institusjoner har arbeidet med nesten helt siden de etiske retningslinjene ble etablert. Etikkrådet hadde i 2018 møter med fem indiske frøselskaper. Det har siden 2005 vært en betydelig reduksjon i omfanget av barnearbeid i denne industrien, men antall barn som arbeider med produksjon av hybride frøsorter, er likevel betydelig. Etikkrådet vil fortsette å følge utviklingen på dette området nøye.

Skipsopphugging

I 2017 begynte Etikkrådet å utrede rederiselskaper som avhender sine skip til opphugging i Bangladesh og Pakistan. Arbeids- og miljøforholdene ved skipsopphuggingen i disse landene er svært dårlige, og disse sakene er vurdert både opp mot miljø- og menneskerettighetskriteriet. Fire selskaper ble utelukket på dette grunnlaget i 2018, mens ett selskap ble satt til observasjon. Etikkrådet vil videreføre dette arbeidet i 2019 og i tillegg vurdere selskaper som avhender skip til opphugging i India.

Infrastrukturprosjekter i urfolksområder

Porteføljeovervåkingen har de siste årene fanget opp flere medieoppslag om infrastrukturprosjekter i urfolksområder, spesielt i Sør-Amerika. Sakene Etikkrådet har hatt til vurdering i 2018, berører urfolks rett til landområder og naturressurser, kulturelle rettigheter og retten til selvbestemmelse. Arbeidet med slike utredninger vil fortsette i 2019.

Arbeidsforhold i tekstilindustrien

SPU er investert i et stort antall tekstilselskaper, fra spinnerier til store merkevarerelskaper, i mange forskjellige land. De fleste tekstilselskapene i fondet har ikke egen produksjon, men er kjøpere av tekstiler og klær fra forskjellige fabrikker i mange land. Kritikkverdige arbeidsforhold i klesindustrien er velkjent. Medieoppslagene om dårlig lønn, ekstremt lange arbeidsdager og utrygge arbeidsforhold er mange. Kritikken er ofte rettet mot kjente merkevarer som ikke bidrar nok til å sikre gode arbeidsforhold i sin leverandørkjede.

Selv om dette er en viktig problemstilling, har Etikkrådets utgangspunkt vært et annet. Rådet startet i 2015 systematiske undersøkelser av tekstilprodusenter med fabrikker i land der risikoen for brudd på arbeidstakerrettigheter syntes å være særlig stor. Arbeidet har ikke vært rettet mot kjøpere, men mot selskaper i fondet som selv produserer tekstiler eller klær. Rådet mener at disse selskapene, i kraft av å være arbeidsgivere, er direkte ansvarlig for arbeidsforholdene i sine fabrikker. Mange av dem er flernasjonale selskaper med fabrikker i mange land og tusenvis av ansatte.

Ifølge menneskerettighetskriteriet kan selskaper utelukkes hvis det er en uakseptabel risiko for grove eller systematiske menneskerettighetsbrudd. Tekstilsakene dreier seg hovedsakelig om systematiske normbrudd. «Systematisk» innebærer at slike krenkelsener ikke fremstår som isolerte brudd, men utgjør et handlingsmønster. Det vil si at normbruddene er tallrike, at det er forskjellige typer rettigheter som krenkes eller at de foregår i flere enheter i selskapet. Rådet mener at en kan stille strengere krav til selskapene når normbrudd skjer i selskapets egen virksomhet, enn når et selskap medvirker til andres normbrudd. Vurderinger av normbrudd baserer seg på blant annet på FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, ILO-konvensjoner og autoritative tolkninger av disse. I vurderingen av risiko for nye menneskerettighetsbrudd legger rådet vekt på hvordan et selskap tidligere har respondert når normbrudd har blitt avdekket, og hva selskapet har gjort for å hindre at normbrudd skjer igjen.

Ved hjelp av konsulenter er det så langt gjennomført 27 undersøkelser av arbeidsforholdene i fabrikker til 17 selskaper som har produksjon i Kambodsja, Vietnam, Bangladesh, Lesotho og Myanmar. Undersøkelser i fabrikker i India er pågående. Mange av selskapene er blitt undersøkt flere ganger, enten samme fabrikk over tid eller andre av selskapets fabrikker. Undersøkelsene er basert på intervjuer med arbeidere og fabrikkinspeksjoner. Intervjuene er gjennomført i trygge omgivelser der arbeidere kan snakke fritt uten frykt for represalier. De alvorligste bruddene som er avdekket, er

knyttet til seksuell og fysisk trakassering, helsefarlig arbeid med blant annet besvimelser på grunn av høyt arbeidspress og varme, og ungdommer under 18 år i arbeid under samme vilkår som voksne. Mer utbredt er diskriminering knyttet til graviditet, tvungen overtid, ulovlige korttidskontrakter, ulovlige lønnstrekk og tiltak fra fabrikkledelsen for å hindre fagorganisering.

Arbeidet har vist at det er store forskjeller i arbeidsforholdene mellom selskapene. I enkelte selskaper er arbeidsforholdene så dårlige og viljen til forbedringer så liten at de er blitt utelukket. Andre selskaper viser at det er mulig å produsere tekstiler og klær under relativt gode arbeidsforhold, mens noen selskaper viser vilje til endringer av i utgangspunktet dårlige arbeidsforhold. Dette skjer gjerne etter at selskapene har mottatt et utkast til tilrådning om utelukkelse, der brudd på arbeidstakerrettighetene er beskrevet. Selv om nesten alle selskapene har såkalte «Codes of Conduct» som baseres på krav fra kunder, varierer etterlevelsen av disse betydelig. Det er tankevekkende at selv om tekstilselskaper blir inspisert av kunder eller deres representanter mange ganger i året, har Etikkrådet likevel avdekket mange normbrudd i de samme fabrikkene.

Utkast til tilrådning om utelukkelse har i flere tilfeller vært et godt grunnlag for en konstruktiv dialog med selskaper om endringer. Rådet legger vekt på at forbedringene må være varige, og at selskapene også må gjøre forbedringer i andre fabrikker som de eier, for at selskapene ikke skal bli anbefalt utelukket fra fondet. Rådet legger derfor vekt på at ledelsen må adressere og ta et overordnet ansvar for arbeidsforholdene i hele selskapet, blant annet gjennom endringer i selskapsstyringen, for å sikre at forbedringer vedvarer.

Så langt er to selskaper utelukket, mens tre selskaper står til observasjon som følge av dette arbeidet. Rådet er i dialog med flere tekstilselskaper og vil fortsette å undersøke arbeidsforhold i tekstilindustrien. Konkret kunnskap om hvordan arbeidsforholdene faktisk er i fabrikkene, og publisiteten rundt en eventuell utelukkelse har vist seg å være et godt utgangspunkt for å påvirke selskaper til endringer.

Etikkrådets arbeid under miljø- og klimakriteriene

I retningslinjenes § 3 heter det at: «Observasjon eller utelukkelse kan besluttes for selskaper der det er en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker til eller selv er ansvarlig for:

c) alvorlig miljøskade

d) der det er en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker til eller selv er ansvarlig for handlinger eller unnlatelser som på et aggregert selskapsnivå i uakseptabel grad fører til utslipp av klimagasser».

Alvorlig miljøskade

Miljøkriteriet er det atferdskriteriet som frem til nå har ført til flest tilrådninger om utelukkelse. Kriteriet favner vidt, og Etikkrådet har gjennom årene hatt grundige gjennomganger av mange problemområder knyttet til blant annet gruvedrift, industrivirksomhet, kraftproduksjon, hogst- og plantasjevirkosomhet og skipsopphugging. Selskapene som er utelukket, har aktiviteter som truer særlig verdifulle verneområder, forårsaker alvorlig forurensning eller ødelegger viktige økosystemer og biologisk mangfold.

I 2018 har rådet fortsatt arbeidet med å utrede selskaper som skader verneområder. Utredningene er rettet mot selskaper i fondet som har igangsatt eller planlagt alvorlig miljøskadelig aktivitet i eller nær naturområder som av UNESCO er klassifisert som verdensarvområder. Ett selskap er i 2018 anbefalt utelukket med en slik begrunnelse. Truslene mot verneområder er særlig knyttet til ressursutvinning, plantasjedrift og bygging av infrastruktur. Etikkrådet har de siste årene vurdert flere slike saker der selskaper eksempelvis i stort omfang driver båttransport gjennom et verdensarvområde, etablerer aktivitet som tiltrekker seg mange mennesker inntil et verdensarvområde, eller påvirker vassdrag som er viktig for et verdensarvområde. I slike saker legger rådet betydelig vekt på UNESCOs vurdering av om selskapets aktivitet utgjør en risiko for verdensarvområdet.

Det er et betydelig antall områder som har uomtvistelige verneverdier på samme nivå som verdensarvområder, men der området ikke er undergitt samme type restriksjoner, og som derfor er mer åpent for etablering av industri. I noen tilfeller utgjør slik aktivitet en betydelig trussel mot det biologiske mangfoldet. Rådet vil framover ha økt oppmerksomhet på disse områdene.

I 2018 har Etikkrådet arbeidet videre med å vurdere selskaper som bidrar til avskoging av tropisk skog. Arbeidet har tidligere år vært konsentrert om Asia og Afrika, men er nå blitt utvidet til å omfatte Latin-Amerika. Norges Bank har også en dialog med selskaper i Latin-Amerika om samme problemstilling, og Etikkrådet har derfor valgt å utsette vurderingen av de selskapene banken arbeider med. Det er likevel noen selskaper i fondet som er involvert i avskoging i Latin-Amerika, men som ikke følges opp gjennom eierskapsutøvelsen. Rådet vil slutføre vurderingen av disse selskapene i 2019.

Utslipp fra legemiddelindustrien, og særlig fra antibiotika-produksjon kan være både et alvorlig lokalt forurensningsproblem og et globalt problem, siden denne typen forurensning også kan bidra til at bakterier utvikler resistens mot antibiotika. Enkelte steder er utslippene store og konsentrasjonene av disse stoffene svært høye i miljøet rundt fabrikkene. Rådet utreder nå et område med flere fabrikker der det er svært høyt forurensningsnivå av slike stoffer i miljøet. I 2019 vil Etikkrådet kontakte de aktuelle selskapene og eventuelt sette ut oppdrag om å få gjennomført egne undersøkelser av problemet.

Andre utredninger i 2018 har vært knyttet til skipsopphugging, forurensning fra gruvedrift og selskaper som er delaktig i avskoging av tropisk skog i leverandørkjeden. Arbeidet med disse temaene vil fortsette i 2019.

Etikkrådet har i gjennom flere år hatt et spesielt fokus på fiskerivirksomhet og særlig sett på i hvilken grad selskaper er involvert i ulovlig, urapportert eller uregulert fiske. Dette omfatter både selskaper som selv driver fiske og selskaper som kjøper inn sjømat fra underleverandører. Erfaringene med dette arbeidet er oppsummert på side 21.

Klimakriteriet

Arbeidet med klimakriteriet har vært krevende, blant annet fordi det er et nybrottsarbeid, samtidig som kriteriet åpner for flere tolkningsalternativer. Etikkrådet anbefalte i 2017 og 2018 å utelukke til sammen fem selskaper under dette kriteriet. Norges Bank ba deretter Etikkrådet i et brev i mai 2018 om en ytterligere klargjøring av hvordan rådet forstår kriteriet, og rådet og banken har også hatt flere møter om kriteriet. Etikkrådets svar kan leses på side 43. I et brev datert 7. november 2018 ba Norges Bank Finansdepartementet om en avklaring vedrørende enkelte sentrale forhold ved anvendelsen av kriteriet.

I påvente av denne avklaringen har rådet fortsatt arbeidet med å innhente informasjon om ulike bransjer, men vil ikke avgi nye tilrådninger før de avgitte tilråkningene er realitetsbehandlet. Vi har i 2018 arbeidet med blant annet sement og internasjonal shipping, og ser at det kan være betydelig forskjell i utslipp av klimagasser mellom sammenliknbare operasjoner hos ulike sementprodusenter og ulike rederier. Totalutslippene av klimagasser fra internasjonal shipping er omtrent like store som de totale klimagassutslippene fra Tyskland, og er ikke omfattet av Paris-avtalen. Den internasjonale maritime organisasjonen (IMO) har satt som mål at utslippene skal halveres frem til 2050. Vi vil følge med på hvordan bransjen følger opp denne utviklingen.

Arbeidet med miljøskadelig fiske

Fiskerinæringen har i de siste 20–30 årene utviklet seg til å bli en global industri der store selskaper både er involvert i fangst, transport og foredling. Selskapene opererer på alle verdens hav ettersom hvor fiskeressursene finnes, og hvor det er lønnsomt å fiske.

Etikkrådet besluttet i 2011 å kartlegge fiskeri-selskaper i SPU. Hensikten var å identifisere selskaper der det var en risiko for at selskapene var delaktig i særlig miljøskadelig fiske gjennom egen fangstvirksomhet og gjennom innkjøp av fisk. Hvordan fiske påvirker miljøet og i hvilken grad det medfører alvorlig miljøskade, er en sammensatt problemstilling som er avhengig av mange faktorer – hvilke arter som fiskes, hvor mye som fiskes, hvilke fiskeredskaper som brukes, og hvordan bestandene blir forvaltet. Rådet valgte å vektlegge såkalt ulovlig, urapportert eller uregulert fiske (UUU-fiske) og fangst på globalt truede arter. UUU-fiske er en vesentlig årsak til overfiske og en av de største truslene mot verdens fiskebestander og marine økosystemer.

I løpet av dette arbeidet har menneskerettigheter og arbeidsforhold hos fiskeriselskapene også blitt et viktig tema for Etikkrådet. I de senere utredningene er denne problemstillingen tatt opp med de selskapene som er undersøkt.

I starten av arbeidet ble et titalls selskaper identifisert for nærmere undersøkelser. Noen av disse har siden gått ut av fondet, mens nye selskaper er kommet til. Syv selskaper er blitt utredet. Alle selskaper, med unntak av ett, har vært anklaget eller sanksjonert for ulovlig fiske. Bare ett selskap, koreanske China Ocean Resources, er blitt anbefalt utelukket (2013). Gjennom sporing av selskapets båter var det mulig å dokumentere at selskapet hadde fisket uten tillatelse. I tillegg informerte selskapet selv om fangst på globalt truede haiarter.

Fiskerivirksomhet er en lite gjennomsiktig bransje, og det kreves ofte grundige undersøkelser og god fagkunnskap for å finne frem til alle fartøy et selskap eier, eller hvor det har kjøpt fisk. Hyppig omregistrering av båter, flaggskifte og kompliserte selskapsstrukturer gjør slike undersøkelser krevende. Enkelte ganger kan man få mistanke om at selskaper gjør slike endringer i den hensikt å vanskeliggjøre sporing av fiskerivirksomheten. For det enkelte selskapet kan fiske uten tillatelse eller uten å rapportere fangsten bidra til å senke kostnadene og dermed øke lønnsomheten i selskapet.

Utover China Ocean Resources har to selskaper fått tilsendt utkast til tilrådnings om utelukkelse. I begge sakene var risikoen for delaktighet i ulovlig fiske knyttet til selskapenes innkjøp av fisk. På grunnlag av informasjon om innkjøp av fisk som et selskap delte med rådet, var det mulig å fastslå at rundt halvparten av innkjøpte fangster fra det indiske hav var fra leverandører som ikke hadde tillatelse til slikt fiske. I det andre tilfellet var grunnlaget en vurdering av risikoen for at selskapet kjøpte inn og videresolgte ulovlige fangster fra India, Senegal, Thailand og Marokko til markeder som ikke krever fangstsertifikater. Etter en god dialog med Etikkrådet gjennomførte selskapene tiltak som reduserte risikoen for delaktighet i ulovlig fiske. Rådet gikk derfor ikke videre med sakene.

Erfaringene fra arbeidet har vist at risikoen for at selskaper i fondet er delaktig i ulovlig fiske, først og fremst er knyttet til selskapenes innkjøp av fisk. Selskapene har sporbarhet i hele leverandørkjeden helt fra fiskebåten for hvert enkelt innkjøp. Denne informasjonen har selskapene i liten grad vært villige til å dele med rådet. Selskapene gir som regel svært lite opplysninger om hvor de kjøper fisk, eller hvordan de arbeider med å unngå kjøp av UUU-fisk.

Selskapene gir i det hele tatt lite informasjon om hvilke systemer og prosedyrer de har på plass for å unngå UUU-fiske, både i egen fiskerivirksomhet eller ved innkjøp. Det er heller ikke mye informasjon om hva selskapene gjør for å forhindre menneskerettsbrudd, verken på egne båter eller i leverandørkjeden. Uten denne informasjonen er det vanskelig å utrede delaktighet i UUU-fiske. Manglende gjennomsiktighet forsterker risikoen, fordi ulovligheter da blir enda vanskeligere å oppdage. Det er derfor viktig at ulovlig fiske, arbeidsforhold på båter og åpenhet om leverandørkjeder tas opp av investorer i eierskapsutøvelsen overfor fiskeri- og sjømat-selskaper for på den måten å redusere både den etiske og finansielle risikoen som slik aktivitet medfører.

Etikkrådets arbeid under korrupsjonskriteriet

I retningslinjenes § 3 heter det: «Observasjon eller utelukkelse kan besluttes for selskaper der det er en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker til eller selv er ansvarlig for grov korrupsjon.»

Prosessen som ligger til grunn for å kunne tilrå observasjon eller utelukkelse av selskaper under korrupsjonskriteriet, består av to trinn. Først må det kunne fastslås at det er en uakseptabel risiko for at et selskap har vært involvert i grov korrupsjon. Deretter vurderer Etikkrådet hvorvidt det også er en uakseptabel risiko for at selskapet kan bli involvert i nye korrupsjonshandlinger i fremtiden. Begge disse vilkårene må være oppfylt for at Etikkrådet skal anbefale å utelukke et selskap under korrupsjonskriteriet.

Utvelgelse av selskaper

Gjennom en nyhetsbasert porteføljeovervåkning utført av en konsulent samt løpende gjennomganger av flere andre informasjonskilder mottar Etikkrådet jevnlig informasjon om korrupsjonsanklager mot selskaper som SPU er investert i, som regel på daglig basis. I tillegg mottar rådet også enkelte ganger informasjon om aktuelle korrupsjonssaker gjennom eksterne henvendelser fra NGOer og privatpersoner. Så langt det er mulig, blir alle disse sakene underlagt en fortløpende førstehåndsvurdering som blant annet fokuserer på substansen i anklagene, hvorvidt det dreier seg om nye anklager, og om forholdene er av nyere dato.

Selskapene som blir valgt ut i den innledende gjennomgangen, blir gjenstand for nærmere undersøkelser gjennom omfattende søk i internasjonale og nasjonale medier og på selskapenes egne hjemmesider. I tillegg innhentes rettsdokumenter knyttet til korrupsjonsanklagene der disse er offentlig tilgjengelige.

For selskaper som utredes videre, er sentrale spørsmål hvorvidt korrupsjonen synes å ha pågått over tid, om det dreier seg om flere uavhengige tilfeller, om korrupsjonen involverer toppledelsen i selskapet, og om bestikkelsene er av en viss størrelse. I enkelte tilfeller kan det være nødvendig å avvente utfallet av en pågående etterforskning eller rettsprosess for å få en tilstrekkelig avklaring av selskapets tilknytning til korrupsjonshandlinger. Dette medfører at noen korrupsjonssaker kan ta lang tid å utrede ferdig.

Etikkrådet har i flere år gjennomført sektorstudier på korrupsjonsområdet, hvor man har gjennomgått selskaper i land og sektorer hvor risikoen for korrupsjon antas å være særlig høy i henhold til internasjonale korrupsjonsindekser. Så langt har Etikkrådet fokusert på selskap innenfor bygg- og anlegg, olje- og gass-, forsvars- og telekom-sektorene. Disse studiene har gitt Etikkrådet en bedre innsikt i de viktigste korrupsjonsrisikoene innenfor de respektive sektorene. Der hvor det innenfor et gitt tidsrom har blitt avdekket at flere selskap innenfor samme sektor kan knyttes til grov korrupsjon, har rådet også hatt et bedre grunnlag for å sammenlikne selskapenes antikorrupsjonssystemer enn der det gjennomfører parallelle utredninger av selskap innenfor forskjellige sektorer.

Generelt er det en betydelig utfordring at korrupsjon er handlinger som foregår i det skjulte. Det kan derfor være krevende for Etikkrådet å få tilgang til dokumenterbar informasjon som er tilstrekkelig til å kunne anbefale observasjon eller utelukkelse av et selskap. Situasjonen kompliseres ytterligere av at korrupsjonsrisikoen normalt er høyere i de landene hvor informasjonstilgangen fra media, rettsinstanser, sivilsamfunnsorganisasjoner og selskapene selv er mer begrenset og upålitelig, f.eks. i autoritære stater. Denne utfordringen har blitt gradvis større ettersom fondet i økende grad har investert i fremvoksende markeder.

Politiske omveltninger og regimeskifter i land kan imidlertid skape ny fremdrift i korrupsjonsetterforskninger og gi økt tilgang på informasjon. Generelt kan også opprulling av omfattende korrupsjon i det politiske toppsjiktet i et land være en viktig kilde til nye saker hvis det avdekkes at mange selskap har vært involvert. Det mest nærliggende eksempelet her er «Lava Jato»-saken i Brasil som har ført til et spesielt fokus på dette landet de seneste årene fra Etikkrådets side. Næringsmiddel-selskapet JBS som ble utelukket i 2018, er et eksempel på et selskap som delvis ble fanget opp på grunn av det økte fokuset på Brasil.

Siden 2017 har Etikkrådet lagt opp til en mer fleksibel tilnærming hvor man i større grad velger ut enkeltsaker som fanges opp gjennom den

løpende porteføljeovervåkingen. Selskaper som blir valgt ut på grunnlag av den første gjennomgangen av korrupsjonsanklager, blir systematisk registrert, sortert etter sektor og rangert med henblikk på risiko. Denne oversikten blir kontinuerlig oppdatert og bygget ut. Innenfor enkelte sektorer har det etter hvert blitt fanget opp anklager mot såpass mange selskaper at det også er mulig å gjennomføre en samlet gjennomgang av disse slik man har gjort i sektorstudiene. I 2018 er det for eksempel gjort en slik gjennomgang av legemiddelselskaper, hvor 15 selskaper ble gjenstand for nærmere undersøkelse.

Uavhengig av sektor, land eller år er det en del fellestrekk ved mange av korrupsjonssakene som Etikkrådet til enhver tid utreder og vurderer. Det dreier seg ofte om store, offentlige kontrakter, enten knyttet til anskaffelser eller til lisenser. Ganske ofte kan også heleide eller deleide statlige selskap være involvert. Anskaffelsene kan f.eks. dreie seg om bygg- og anleggskontrakter eller store ordrer på transportmidler, forsvarsmateriell, etc. Lisensene kan f.eks. være knyttet til utvinning av olje og gass eller utvikling og drift av mobilnett. Korrupsjonen kan også være motivert ut fra ønsket om å innhente andre økonomiske fordeler fra staten, f.eks. finansiering fra statlige banker eller gunstige skatteordninger.

Også når det gjelder legemiddelselskapene som Etikkrådet hadde et spesielt fokus på i 2018, er det noen av de samme fellestrekkene som går igjen i flere av korrupsjonsanklagene. Dette dreier seg om saker hvor bestikkelsene har funnet sted på relativt høyt nivå, enten for å innhente godkjenning for bruken av en bestemt medisin, eller for å påvirke større anskaffelser av medisiner til offentlige sykehus eller andre deler av helsevesenet. Det som imidlertid synes å ha vært enda mer utbredt innenfor legemiddelsektoren, er korrupsjon på lavere nivåer i form av såkalt «smøring» eller bestikkelser gjennom ulovlige provisjoner («kickbacks») til leger og apoteker for å promotere bruken av bestemte legemidler. Smøringen har f.eks. bestått i middager, underholdning, reiser, gaver, etc., og bestikkelsene har ofte blitt kamuflert

i form av honorar for foredrag eller konsulenttjenester. Det generelle inntrykket er imidlertid at praksisen med smøring og *kickbacks* til helsepersonell og apoteker er mindre utbredt nå enn den var for ti år siden, ikke minst fordi amerikanske myndigheter etter hvert har slått hardt ned på dette. Dette gjelder både overfor amerikanske selskaper og overfor utenlandske selskaper som blir rammet av *Foreign Corrupt Practices Act* (FCPA).

Vurdering av fremtidig risiko

Etikkrådets vurdering av fremtidig risiko er basert på flere hovedmomenter. Det første er hvordan det aktuelle selskapet har reagert på korrupsjonsanklagene. Har selskapet for eksempel selv tatt initiativ til å granske anklagene og gjennomført konkrete tiltak for å rydde opp, eller har det forholdt seg passivt og vært mest opptatt av ansvarsfraskrivelse? Selskapets respons på anklagene kan gi visse indikasjoner på selskapets reelle vilje til å forhindre tilsvarende handlinger i fremtiden.

Det andre hovedmomentet dreier seg om hva slags tiltak selskapet har iverksatt eller planlegger å iverksette for å forebygge, oppdage og reagere på korrupsjon. Til sammen utgjør disse tiltakene selskapets antikorrupsjonsprogram, som ofte er en del av det interne etterlevelsessystemet – også kjent som «*compliance*». Selskapets antikorrupsjonsprogram er ofte det som blir tillagt mest vekt i Etikkrådets vurdering av fremtidig risiko, og som regel det rådet bruker mest tid på å utrede.

Etter hvert har det kommet på plass en rekke internasjonale standarder for etterlevelse og antikorrupsjon i multinasjonale selskaper, og på bakgrunn av disse kan det utledes noen hovedprinsipper for hvilke grep et foretak bør ta for å etablere og gjennomføre et effektivt antikorrupsjonsprogram. Standardene legger blant annet til grunn at et selskap må ha et tydelig budskap om nulltoleranse for korrupsjon fra ledelsen («*tone from the top*»), jevnlig kartlegging og vurdering av korrupsjonsrisiko i hele virksomheten, skriftlige retningslinjer og prosedyrer for anti-korrupsjon som gjelder alle ledere, ansatte og forretningspartnere («*code of conduct*»), effektiv og målrettet

opplæring, bakgrunnsundersøkelser («*due-diligence*») av tredjeparter, systemer og prosedyrer for varsling av og respons på regelbrudd, samt kontinuerlig overvåkning og forbedring av programmet. Ifølge internasjonale standarder for bestep praksis er det også anbefalt at arbeidet med antikorrupsjon i selskapet er delegert til en egen enhet som har de nødvendige ressurser og autonomi.

I den første gjennomgangen av et selskaps antikorrupsjonsprogram – som vanligvis tar utgangspunkt i informasjon fra selskapets hjemmeside og årsrapporter – vil Etikkrådet normalt se etter om alle de elementene som anses som viktigst i henhold til bestep praksis, synes å være reflektert i programmet. I den nærmere utredningen av det enkelte selskap vil det imidlertid kunne variere hvilket eller hvilke av disse elementene rådet legger mest vekt på. I tillegg til eventuelle funn fra den første gjennomgangen vil rådet blant annet ta hensyn til hvilken sektor og hvilke land selskapet opererer i, og ikke minst hva som utpeker seg som de største risikoområdene utfra tidligere korrupsjonshandlinger. Dette vil også kunne være førende for hvem og hvilke instanser i selskapet Etikkrådet først og fremst ønsker å snakke med. Uavhengig av hva man fokuserer på, er det uansett viktig å få et best mulig inntrykk av hvordan selskapets antikorrupsjonsprogram gjennomføres i praksis, hvilket man gjerne får gjennom konkrete eksempler. At Etikkrådet har etablert en god dialog med det aktuelle selskapet, er som regel en nødvendig, men ikke nødvendigvis tilstrekkelig forutsetning for å få tilgang til slik informasjon.

Et tredje hovedmoment som gradvis har fått økende betydning, er selskapets eierstyring og selskapsledelse («*corporate governance*»). Selv om hovedfokuset hittil har vært på et selskaps etterlevelsestiltak eller antikorrupsjonsprogram i vurderingen av fremtidig risiko, har erfaringen i de største korrupsjonssakene ofte vært at toppledere og/eller styremedlemmer har vært direkte involvert i korrupsjonshandlingene. I slike tilfeller er det som regel ikke tilstrekkelig å kunne fastslå at selskapet har et fullt operativt etterlevelsesprogram. Etikkrådet må også kunne forsikre seg om at styret har reell og effektiv kontroll med den daglige ledelsen i selskapet, og at styremedlemmene har den rette bakgrunnen for å kunne utføre en slik oppgave. Utelukkelsen av JBS er et eksempel på dette økte fokuset på eierstyring og selskapsledelse.

Det fjerde hovedmomentet dreier seg om selskapets grad av samarbeidsvilje og bistand i forbindelse med Etikkrådets utredning. I stortingsmelding nr. 20 (2008–2009) fastslås det at «manglende informasjon om et selskaps atferd, og ikke minst manglende vilje fra selskapet til å bidra med opplysninger, i seg selv kan bidra til at risikoen for medvirkning til uetisk atferd anses uakseptabelt høy». I visse tilfeller vil derfor manglende vilje til å dele informasjon også kunne få avgjørende betydning for Etikkrådets vurdering av den fremtidige korrupsjonsrisikoen knyttet til det aktuelle selskapet.

Selskapers salg av våpen til krigførende parter

SPUs etiske retningslinjer setter ulike begrensninger på fondets investeringer i selskaper som produserer våpen og militært materiell. I 2018 har det vært oppmerksomhet rundt SPUs investeringer i selskaper som selger våpen og militært materiell til de krigførende partene i Jemen-konflikten. Det har vært reist spørsmål om slikt salg kan være grunnlag for utelukkelse av selskaper fra fondet. Bakgrunnen er den katastrofale humanitære situasjonen i Jemen, og at bruken av militær makt medfører alvorlige krenkelser av individers rettigheter i konflikten.

Retningslinjene skiller i utgangspunktet mellom utelukkelse basert på hva selskaper produserer (produktkriterier), og utelukkelse basert på selskapers atferd (adferdskriterier), uavhengig av hva de produserer.

Utelukkelse av selskaper som produserer våpen eller selger våpen og militært materiell, blir i utgangspunktet vurdert etter produktkriterienes § 2(1) i de etiske retningslinjene:

«Fondet skal ikke være investert i selskaper som selv eller gjennom enheter de kontrollerer:

- a. *produserer våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper [...]*
- c. *selger våpen eller militært materiell til stater som er omfattet av ordningen for statsobligasjonsunntak omtalt i mandatet for forvaltningen av Statens pensjonsfond utland § 3-1 andre ledd bokstav c.»*

I pkt. a) er begrepet normal anvendelse sentralt. Dette refererer til våpenets intenderte bruk; i dette ligger at ethvert våpen i prinsippet kan brukes på måter som bryter med grunnleggende humanitære prinsipper for krigføring, men for noen typer våpen vil nær sagt enhver bruk av våpenet gjøre det. En uttømmende liste over hvilke våpentyper som omfattes («våpenlisten»), er gitt av Finansdepartementet, og omfatter bl.a. klasevåpen og kjernevåpen. 20 selskaper er utelukket fra SPU på grunnlag av at de produserer våpen som er oppført på våpenlisten.

Av pkt. c) fremgår det at fondet ikke skal være investert i selskaper som selger våpen eller militært materiell til enkelte, nærmere angitte stater. Denne bestemmelsen er igjen knyttet til ordningen for statsobligasjonsunntak i § 3-1 i mandatet for forvaltningen av SPU:

«Banken kan ikke plassere investeringsporteføljen i: [...] Rentebærende instrumenter utstedt av stater eller statsrelaterte utstedere i de unntakstilfeller der departementet har avskåret slike investeringer på bakgrunn av at det er vedtatt særlig omfattende FN-sanksjoner, eller andre internasjonale tiltak av særlig stort omfang rettet mot et bestemt land og Norge har sluttet opp om tiltakene.»

Det er Finansdepartementet som bestemmer hvilke stater dette gjelder («landlisten»). Statene på landlisten er stater som det er omfattende, internasjonale sanksjoner mot som Norge har sluttet seg til. For tiden gjelder dette Nord-Korea og Syria. Tidligere har også Iran og Myanmar vært på listen, og ett selskap var i en periode utelukket fra fondet etter anbefaling fra Etikkrådet fordi det leverte militære kjøretøy til myndighetene i Myanmar.

Følgelig er det slik at dersom et selskap produserer våpen som ikke står på våpenlisten, eller selger våpen til stater som ikke står på landlisten, vil forholdet ikke rammes av produktkriteriene i SPU's etiske retningslinjer. Det vil da ikke være grunnlag for å anbefale at selskapet utelukkes fra SPU etter produktkriteriene.

Et spørsmål blir da om et slikt salg likevel kan vurderes som grunnlag for utelukkelse etter adferdskriteriet i retningslinjenes § 3:

«Observasjon eller utelukkelse kan besluttes for selskaper der det er en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker til eller selv er ansvarlig for: [...]

b. *alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner [...]*

f. *andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer»*

Under adferdskriteriene er det i utgangspunktet selskapers handlinger som skal vurderes, og selskaper kan kun utelukkes hvis det er rimelig å bebreide selskapet for handlinger eller unnlatelser som medfører grove normbrudd. Etikkrådet har tidligere lagt til grunn at et selskaps salg av et produkt eller en gjenstand kan anses som en handling som danner grunnlag for utelukkelse. I prinsippet kan det derfor også være mulig å vurdere selskapers våpensalg etter adferdskriteriene. Så langt har Etikkrådet offentliggjort vurderinger i tre saker som gjelder selskapers medvirkning til normbrudd via salg:

I 2005 ble SPU kritisert for sin investering i det amerikanske selskapet Caterpillar. Bakgrunnen var at Caterpillar leverte bulldosere til den israelske hæren. Dette er i utgangspunktet sivile maskiner som i Israel ble bygget om med pansring og utstyrt til militær bruk. Slike pansrede bulldosere har blitt brukt av den israelske hæren mot palestinsk sivilbefolkning blant annet ved å rive palestinske hjem og ødelegge palestinsk jordbruksland. Etikkrådet vurderte selskapets ansvar slik:

«Etikkrådet anser det som klart at israelske myndigheter har brukt materiell levert av Caterpillar til å begå handlinger som trolig kan sies å utgjøre menneskerettighetsbrudd. Samtidig er det, fordi materiellet som Caterpillar leverer til israelske myndigheter også har legitime anvendelser for disse, problematisk å skulle holde selskapet ansvarlig for enhver bruk av dets produkter. Etikkrådet legger til grunn at på samme måte som med alminnelig militært materiell, herunder ulike lovlige våpentyper, vil anvendelsen kunne være både legitim og lovlig, men også kunne benyttes til handlinger som må anses som uetiske eller til og med ulovlige. På samme måte som med komponenter til inhumane våpentyper som har flere bruksområder (ref. diskusjon av «dual use» i tilrådingen om uttrekk av selskaper som produserer komponenter til kjernevåpen), vil hovedregelen måtte være at slike produkter ikke faller innenfor fondets etiske retningslinjer. Det må altså foreligge et sterkt element av medvirkning fra Caterpillar til eventuelle normbrudd hvis selskapet skal utelukkes til tross for dette. Etikkrådet antar at det vil være vanskelig å finne fakta som vil gi grunnlag for utelukkelse av selskapet fordi det leverer materiell til israelske myndigheter.»

Etikkrådet anbefalte i 2009 utelukkelse av det israelske selskapet Elbit. Bakgrunnen var at selskapet leverte overvåkningsutstyr til den israelske separasjonsbarrieren («muren») mot Vestbredden. Deler av barrierens trasé er ansett som ulovlig. Etikkrådet la i sin vurdering vekt på at utstyret som Elbit leverte, var spesielt utviklet til barrieren og ikke hadde noen andre anvendelsesområder. Det ville derfor være kjent for Elbit at (deler av) formålet med leveransen er ulovlig.

I 2017 anbefalte Etikkrådet å utelukke rederiselskaper som avhender skip til opphugging ved *beaching*, som medfører uakseptable miljø- og arbeidsforhold. Rederiselskapene selger sine skip til oppkjøpere med *beaching* som eneste formål. Selskapene har full kunnskap om omstendighetene ved opphuggingen, men velger likevel en slik avhending av utrangerte skip for å maksimere sin fortjeneste.

De tre overnevnte sakene handler på hver sin måte om selskapers medvirkning til normbrudd via salg. Et gjennomgående vurderingstema har vært hvilken kunnskap om fremtidige normbrudd som følge av salget selskapene måtte forventes å ha da salget fant sted. En slik forventet kunnskap vil blant annet henge sammen med nærheten i tid mellom det som er selskapets handling (dvs. salget) og det underliggende normbruddet.

Dersom Etikkrådet skal anbefale utelukkelse under adferdskriteriene av selskaper på grunnlag av deres salg av våpen til parter i en konflikt hvor det skjer omfattende brudd på humanitærretten eller menneskerettighetene, må det foreligge et tydelig element av medvirkning fra selskapets side til disse bruddene gjennom salget og senere bruk av disse våpnene. Etikkrådet vurderer fortløpende om dette kan sies å gjelde for noen av selskapene i SPUs portefølje.

Liste over utelukkede selskaper per 1. mars 2019

Alvorlig miljøskade

- Barrick Gold Corp
- Bharat Heavy Electricals Ltd
- Duke Energy Corp (Inkludert heleide datterselskaper nevnt nedenfor)
  - Duke Energy Carolinas LLC
  - Duke Energy Progress LLC
  - Progress Energy Inc.
- Freeport-McMoRan Inc
- Genting Bhd
- IJM Corp Bhd
- MMC Norilsk Nickel PJSC
- POSCO
- Posco Daewoo Corp
- Rio Tinto Ltd
- Rio Tinto Plc
- Ta Ann Holdings Bhd
- Volcan Cia Minera SAA
- WTK Holdings Bhd
- Zijin Mining Group Co Ltd

Alvorlig miljøskade | Grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene

- Evergreen Marine Corp Taiwan Ltd
- Korea Line Corp
- Precious Shipping PCL
- Thoresen Thai Agencies PCL
- Vedanta Ltd
- Vedanta Resources Plc

Alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner

- Africa Israel Investments Ltd
- Shikun & Binui Ltd

Andre særlige grove brudd på grunnleggende etiske normer

- Elbit Systems Ltd
- Nutrien Ltd (tidligere Potash Corporation of Saskatchewan)
- San Leon Energy Plc

Grov korrupsjon

- JBS SA
- ZTE Corp

Grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene

- Atal SA/Poland
- Luthai Textile Co Ltd
- Texwinca Holdings Co
- Wal-Mart de Mexico SAB de CV
- Walmart Inc
- Zuari Agro Chemicals Ltd

Produksjon av kjernevåpen

- AECOM
- Aerojet Rocketdyne Holdings Inc
- Airbus Finance BV
- Airbus SE
- BAE Systems Plc
- Boeing Co/The
- BWX Technologies Inc
- Fluor Corp
- Honeywell International Inc
- Huntington Ingalls Industries Inc
- Jacobs Engineering Group Inc
- Lockheed Martin Corp
- Northrop Grumman Corp
- Safran SA
- Serco Group Plc

Produksjon av klasevåpen

- General Dynamics Corp
- Hanwha Corp
- Poongsan Corp
- Textron Inc

Produksjon av tobakk

- Altria Group Inc
- British American Tobacco Malaysia Bhd
- British American Tobacco Plc
- Grupo Carso SAB de CV
- Gudang Garam Tbk Pt
- Huabao International Holdings Ltd
- Imperial Brands Plc
- ITC Ltd
- Japan Tobacco Inc
- KT&G Corp
- Philip Morris Cr AS
- Philip Morris International Inc
- Pyxus International Inc
- Schweitzer-Mauduit International Inc
- Shanghai Industrial Holdings Ltd
- Swedish Match AB
- Universal Corp/VA
- Vector Group Ltd

Produksjon av kull eller kullbasert energi

- Aboitiz Power Corp
- AES Corp/VA
- AES Gener SA
- ALLETE Inc
- Alliant Energy Corp
- Ameren Corp
- American Electric Power Co Inc
- Capital Power Corp
- CESC Ltd
- CEZ AS
- China Coal Energy Co Ltd
- China Power International Development Ltd
- China Resources Power Holdings Co Ltd
- China Shenhua Energy Co Ltd
- Chugoku Electric Power Co Inc/The
- CLP Holdings Ltd
- Coal India Ltd
- CONSOL Energy Inc
- Datang International Power Generation Co Ltd
- DMCI Holdings Inc
- Drax Group PLC
- DTE Energy Co
- Electric Power Development Co Ltd
- Electricity Generating PCL
- Emera Inc
- Eneva SA
- Engie Energia Chile SA
- Evergy Inc
- Exxaro Resources Ltd
- FirstEnergy Corp
- Great River Energy
- Guangdong Electric Power Development Co Ltd
- Gujarat Mineral Development Corp Ltd
- HK Electric Investments & HK Electric Investments Ltd
- Hokkaido Electric Power Co Inc
- Hokuriku Electric Power Co
- Huadian Energy Co Ltd
- Huadian Power International Corp Ltd
- Huaneng Power International Inc
- IDACORP Inc
- Inner Mongolia Yitai Coal Co Ltd
- Jastrzebska Spolka Weglowa SA
- Korea Electric Power Corp
- Lubelski Wegiel Bogdanka SA
- Malakoff Corp Bhd
- MGE Energy Inc
- New Hope Corp Ltd
- NRG Energy Inc
- NTPC Ltd
- Okinawa Electric Power Co Inc/The
- Otter Tail Corp
- PacifiCorp
- Peabody Energy Corp
- PGE Polska Grupa Energetyczna SA
- PNM Resources Inc
- Public Power Corp SA

- Reliance Infrastructure Ltd
- Reliance Power Ltd
- SDIC Power Holdings Co Ltd
- Shikoku Electric Power Co Inc
- Tata Power Co Ltd/The
- Tenaga Nasional Bhd
- TransAlta Corp
- Tri-State Generation and Transmission Association Inc
- Washington H. Soul Pattinson & Co Ltd
- WEC Energy Group Inc
- Whitehaven Coal Ltd
- Xcel Energy Inc
- Yanzhou Coal Mining Co Ltd

Liste over selskaper under observasjon

Alvorlig miljøskade

- Astra International Tbk PT

Alvorlig miljøskade | Grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene

- Pan Ocean Co Ltd

Grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene

- Hansae Co Ltd
- Hansae Yes24 Holdings Co Ltd
- Nien Hsing Textile Co Ltd

Grov korrupsjon

- Leonardo SpA
- PetroChina Co Ltd
- Petroleo Brasileiro SA

Produksjon av kull eller kullbasert energi

- Berkshire Hathaway Energy Co
- CMS Energy Corp
- EDP - Energias de Portugal SA
- Endesa SA
- Glow Energy PCL
- Kyushu Electric Power Co Inc
- MidAmerican Energy Co
- NorthWestern Corp
- OGE Energy Corp
- Pinnacle West Capital Corp
- Portland General Electric Co
- SCANA CORP
- Southern Co/The
- Tohoku Electric Power Co Inc

Listen blir løpende oppdatert på <https://www.nbim.no/no/oljefondet/ansvarlig-forvaltning/utelukkelse-av-selskaper/>

Anbefalinger om utelukkelse og observasjon av selskaper

Tabell 2. Oversikt over tilrådninger som er offentliggjort etter siste årsmelding

Selskap	Kriterium	Tilrådning	Avgitt	Beslutning	Offentliggjort
UPL Ltd	Menneskerettigheter	Observasjon	01.03.2018	Eierskapsutøvelse	10.07.2018
JBS SA	Korrupsjon	Utelukkelse	01.03.2018	Utelukkelse	10.07.2018
Luthai Textile Co Ltd	Menneskerettigheter	Utelukkelse	21.06.2018	Utelukkelse	10.07.2018
Nien Hsing Textile Co Ltd	Menneskerettigheter	Observasjon	07.05.2018	Observasjon	10.07.2018
Cairn Energy PLC	Andre grove brudd på etiske normer	Opphevelse	30.05.2018	Opphevelse	27.11.2018
Kosmos Energy Ltd	Andre grove brudd på etiske normer	Opphevelse	30.05.2018	Opphevelse	27.11.2018
Texwinca Holdings Ltd	Menneskerettigheter	Utelukkelse	05.06.2018	Utelukkelse	17.01.2019

I mars 2018 anbefalte Etikkrådet å sette selskapet UPL Ltd til observasjon på grunn av barnarbeid knyttet til selskapets frøproduksjon i India. Norges Bank besluttet å følge opp selskapet gjennom eierskapsutøvelse. Dette betyr at selskapet vil bli fulgt opp av NBIM og ikke av Etikkrådet.

Selskapet JBS SA ble samtidig utelukket på grunn av grov korrupsjon. Av en forlikavtale med brasilianske myndigheter gikk det frem at selskapet hadde bestukket rundt 1800 brasilianske politikere med beløp som til sammen tilsvarer ca. 1,5 mrd. kroner over en periode på 10–15 år.

Tre av Etikkrådets tilrådninger om tekstilselskaper ble offentliggjort i 2018. Etikkrådet anbefalte å utelukke Luthai Textile Co Ltd og Texwinca Holdings Ltd på grunnlag av systematiske brudd på arbeidstakerrettigheter i selskapets fabrikker.

Disse selskapene ga i liten grad innsyn i hvordan de driver sin virksomhet og syntes ikke å ha en plan for å bedre arbeidsforholdene og hindre brudd på arbeidstakerrettigheter. Etikkrådet anbefalte å sette selskapet Nien Hsing Textile Co Ltd til observasjon selv om menneskerettighetsbruddene i dette selskapet syntes grovere, blant annet på grunn av omfattende seksuell trakassering i selskapets fabrikker i Lesotho. I dialogen med Etikkrådet ga selskapet uttrykk for at det umiddelbart ville gjennomføre mottiltak. Norges Bank tok disse tilrådningene til følge.

Utelukkelsene av selskapene Cairn Energy PLC og Kosmos Energy ble opphevet i 2018 etter at selskapene hadde opplyst at de ikke lenger hadde konsesjon for oljeleting utenfor Vest-Sahara og at letevirsomheten hadde opphørt.

Sammendrag av tilrådninger offentliggjort etter siste årsmelding

UPL LTD
Avgitt 1. mars 2018

Etikkrådet anbefaler å sette selskapet UPL Ltd (UPL) til observasjon. Bakgrunnen er barnearbeid knyttet til dets virksomhet innen indisk frøindustri.

Etikkrådet har over flere år undersøkt omfanget av barnearbeid for frøelskapet Advanta Seeds (Advanta), som er heleid av UPL. Feltundersøkelser foretatt i sesongen 2016–2017 indikerer at om lag 10 prosent av arbeidsstyrken i frøproduksjonen for selskapet fortsatt er barn under 15 år. Etikkrådet anser at dette må regnes som de verste former for barnearbeid på grunn av barnas lave alder, helsefaren forbundet med arbeidet og at barn som arbeider i denne industrien generelt får ingen eller svært mangelfull skolegang. I tillegg kommer at de fleste barna arbeider adskilt fra sin familie eller omsorgspersoner, og dessuten tilhører sosiale grupper som i samfunnet er ansett som lavtstående. Dette gjør barna særlig utsatt for utnyttning.

Etter en fusjon i 2016 er UPL og Advanta å anse som ett selskap. UPL har i et brev til Etikkrådet redegjort for at det vil videreføre og forsterke sine tiltak for å redusere omfanget av barnearbeidet, bl.a. ved økt bruk av uanmeldte inspeksjoner på produksjonsstedene. Tiltakene mot barnearbeid i Advanta inngår nå i UPLs prosedyrer for *legal compliance* og i selskapets revisjonsplan. Etikkrådet antar at dette kan gi mer tyngde til, og tettere oppfølging av forbedringstiltakene, enn hva som var tilfelle i Advanta tidligere.

Etikkrådet anser at forholdene isolert sett gir grunnlag for å anbefale utelukkelse av selskapet. Når Etikkrådet likevel anbefaler at selskapet settes til observasjon, er det fordi rådet vil avvende resultatene av den forsterkede innsatsen. Dersom forholdene ikke er bedret i løpet av den foreslåtte observasjonsperioden på tre år, kan Etikkrådet anbefale at selskapet utelukkes fra SPU.

JBS SA
Avgitt 1. mars 2018

Etikkrådet anbefaler å utelukke JBS SA på grunnlag av en uakseptabel risiko for at selskapet er ansvarlig for grov korrupsjon.

JBS, som er notert på børsen i Sao Paulo, er verdens nest største næringsmiddelselskap og hadde i mai 2017 over 235 000 ansatte i over 20 land. Det familieeide holdingselskapet J&F eier ca. 42 % av aksjene. To av sønnene til grunnleggeren av J&F og JBS var tidligere styreleder og CEO i JBS og har også vært de mest sentrale i korrupsjonssakene selskapet har vært involvert i.

Tidligere representanter for ledelsen og styret i JBS har tilstått å ha bestukket mer enn 1800 politikere i Brasil fra 28 forskjellige politiske partier. Dette skal ha inkludert nesten 200 medlemmer av parlamentet, en rekke guvernører, samt flere av landets presidenter. Totalt sett kan bestikkelsene dreie seg om nesten 1,5 milliarder NOK utbetalt gjennom de siste 10–15 årene.

Rådet har vurdert om det foreligger en uakseptabel risiko for at selskapet på nytt skal bli involvert i tilsvarende handlinger. Alvoret og omfanget av korrupsjonshandlingene og selskapets reaksjoner på disse er viktige elementer i denne vurderingen. Rådet legger også vekt på selskapets tiltak for å forebygge, oppdage og reagere på korrupsjon, samt det politiske landskapet selskapet opererer i.

I lys av alvoret og omfanget av korrupsjonen mener Etikkrådet at selskapet på et tidlig tidspunkt burde ha gransket anklager, slått ned på misligheter og iverksatt tiltak for å forhindre nye korrupsjonstilfeller. Dette synes ikke å ha vært tilfelle. Hverken styreformann eller CEO ble suspendert da disse ble satt under etterforskning. Selv da CEO erkjente korrupsjon og inngikk en samarbeidsavtale med påtalemyndigheten, fortsatte han i sin stilling frem til han ble arrestert i september 2017. Selskapet iverksatte heller ikke på eget initiativ granskninger av korrupsjonsanklagene eller nye tiltak på etterlevelsområdet, men ble pålagt slike tiltak gjennom et forlik morselskapet inngikk med påtalemyndigheten.

Etikkrådet legger til grunn at JBS frem til mai 2017 ikke har hatt en helhetlig plan for korrupsjonsbekjempelse. Tiltakene som blir presentert i årsrapportene, fremstår til dels som tilfeldige og løsrevne. Rådet stiller seg også spørrende til hvor reelle tiltakene har vært både i lys av korrupsjonen som har pågått kontinuerlig, og de nye tiltakene som selskapet lanserte i 2017.

Rådet har vært i kontakt med JBS flere ganger, og selskapet har inngitt kommentarer til et utkast til tilrådning og gitt informasjon om sitt etterlevelsprogram. Rådet har notert seg at selskapet nå forsøker å få et helhetlig etterlevelsprogram på plass, i tråd med internasjonal bestep praksis på området.

Selskapers tiltak for å hindre korrupsjon er imidlertid ikke begrenset til etableringen av et etterlevelsprogram. Også eierstyring og selskapsledelse må tilpasses risikoen for korrupsjon. I en situasjon der tidligere medlemmer av styret og ledelsen har vært direkte ansvarlige for grov korrupsjon, mener Etikkrådet at den nåværende sammensetningen av styret og ledelsen ikke gir tilstrekkelig avstand til korrupsjonshandlingene og de involverte personene. Styreleder har vært i selskapet gjennom hele perioden der korrupsjonen har pågått. Dette gjelder også CEO, som samtidig er nestleder i styret. Både CEO og et annet styremedlem er i nær familie med hovedmennene i korrupsjonssaken. Det fremstår for Etikkrådet som særlig krevende for selskapet å håndtere granskninger når både den daglige ledelsen og flere styremedlemmer er inhabile. Rådet merker seg også at selskapets andre store aksjonær, BNDES, har kritisert selskapet for dårlig eierstyring og selskapsledelse etter at de nye tiltakene for bedret selskapsstyring ble lansert. Etikkrådet mener derfor at det fortsatt er en uakseptabel risiko for grov korrupsjon knyttet til JBS.

LUTHAI TEXTILE CO LTD
Avgitt 21. juni 2018

Etikkrådet anbefaler å utelukke selskapet Luthai Textile Co Ltd (Luthai) fra SPU på grunn av arbeidsforholdene ved selskapets tekstilfabrikker.

Luthai er et vertikalt integrert tekstilselskap med virksomhet innen produksjon av bomull, garn, stoffer og skjorter. Selskapet har ni produksjonsselskaper i Kina, Vietnam, Kambodsja og Myanmar. Selskapet er notert på børsen i Shenzhen, Kina.

Etikkrådet har vurdert om det er en uakseptabel risiko for at Luthai medvirker til eller er ansvarlig for systematiske brudd på internasjonalt anerkjente menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter.

At menneskerettighetskrenkelser er systematiske, innebærer at bruddene har et betydelig omfang – at de er tallrike, at det er forskjellige typer rettigheter som krenkes, eller at de foregår i mange enheter i selskapet. Rådet legger til grunn at «systematisk» innebærer at krenkelser ikke fremstår som isolerte brudd, men utgjør et handlingsmønster. I saker der brudd på arbeidstakerrettigheter skjer i selskapers egen virksomhet, har selskaper et selvstendig og direkte ansvar for sine ansatte og for å hindre at deres arbeidstakerrettigheter krenkes. Rådet mener at terskelen for hva som kan aksepteres av normbrudd i selskapets egen virksomhet, må være lavere enn hva som kan aksepteres, når et selskap medvirker til andres normbrudd.

I vurderingen av fremtidig risiko for menneskerettighetsbrudd legger rådet vekt på hvordan et selskap tidligere har respondert når normbrudd har blitt avdekket, og hva selskapet har gjort for å hindre at normbrudd skjer igjen.

Tilrådingen er basert på Etikkrådet egne undersøkelser av arbeidsforholdene ved Luthais klesfabrikker i Kambodsja og Myanmar fra 2015 til 2018. Rådet anser at krenkelsene av arbeidstakerrettigheter er omfattende, særlig ved fabrikken i Myanmar. Arbeidsforholdene som arbeiderne rapporterer om, omfatter blant annet overarbeid drevet av urimelig høye produksjonskvoter, mangel på hvile, høye temperaturer i fabrikklokalene og utbredt trakassering fra overordnede og restriksjoner på ansattes bruk av toaletter og tilgang til drikkevann. Ansatte blir truet med oppsigelse hvis de ikke vil jobbe overtid eller oppfyller produksjonskvotene, og det er ulovlige restriksjoner og lønnstrekk for sykefravær og ferier.

Bruk av ungdom under 18 som arbeider under de samme vilkår som voksne, utstrakt bruk av korttidskontrakter som til dels er ulovlige og som brukes for å presse ansatte til å godta at deres rettigheter krenkes, og begrensinger i organisasjonsfriheten ser ut til å forekomme i begge fabrikkene.

Basert på den informasjonen som rådet har hatt tilgang til, er selskapets praksis på mange områder i strid med både internasjonalt anerkjente arbeidstakerrettigheter og nasjonal lovgivning. Det er snakk om tallrike normbrudd, det er ulike kategorier rettigheter som krenkes, og praksisen synes å være utbredt i tid og i flere av selskapets fabrikker. Etter rådets oppfatning tyder dette på et handlingsmønster som tilsier at normbruddene er systematiske. Det viser også at nasjonale lover ikke følges, at tiltak ikke gjennomføres, og at det i liten grad skjer en kontroll og oppfølging fra ledelsens side for å sikre at krav knyttet til arbeidsforhold faktisk gjennomføres i fabrikkene.

Rådet har mellom 2015–2017 kommunisert flere ganger med Luthai. Luthai har kommentert utkast til tilrådingen og bidratt med noe informasjon, blant annet knyttet til policy og prosedyrer for å hindre normbrudd. Selskapet har ikke gitt adgang til inspeksjon av fabrikkene eller etterkommet rådets anmodning om innsyn i inspeksjonsrapporter. Luthai selv benekter mange av de rapporterte normbruddene ved sine fabrikker. Selskapet har imidlertid valgt å ikke underbygge sitt syn, og har i liten grad bidratt med informasjon. Etikkrådet baserer derfor sin vurdering på egne undersøkelser.

Etikkrådet legger vekt på at Luthai tidligere i liten grad synes å ha gjennomført tiltak som gir varige forbedringer av arbeidsforholdene. Mange av normbruddene som ble avdekket i undersøkelsen i Kambodsja i 2015, ble også funnet i 2016 på tross av selskapets forsikring om at policy og prosedyrer for å hindre normbrudd var implementert. Selv om Luthai etter dette ser ut til å ha gjennomført forbedringer ved fabrikken, legger rådet vekt på at en rekke normbrudd fremdeles ikke ser ut til å være rettet opp. Luthai har i sin kommunikasjon med rådet vist til at fabrikken i Kambodsja er sertifisert i henhold til SA8000 standarden, som er en etisk standard med krav til ansattes arbeidsforhold, og at fabrikken dermed oppfyller krav som skal sikre ansatte gode arbeidsforhold. Dette kan i liten grad ha betydning for rådets vurdering så lenge grunnlaget for sertifiseringen er hemmelig og ikke kan ettergås. Når Luthai velger å ikke underbygge sine svar, og oppfølgende undersøkelser ikke kan bekrefte mange av selskapets påstander,

svekker dette etter rådets mening tiltroen til at selskapets prosedyrer og tiltak vil være tilstrekkelig effektive til å hindre fremtidige normbrudd.

For rådet er det også et poeng at den nevnte sertifiseringen kun gjelder fabrikken i Kambodsja. Omfanget av normbruddene ved fabrikken i Myanmar synes etter rådets oppfatning å bekrefte at Luthai ikke har et system som er egnet til å forhindre, avdekke og avhjelpe brudd på arbeidstakerrettigheter i sin virksomhet. De endringene som er gjort i Kambodsja, fremstår mer som resultat av en fragmentarisk og reaktiv respons på normbrudd som er blitt påpekt, enn et uttrykk for en holdningsendring til arbeidstakerrettigheter i selskapet. Normbruddene ved fabrikken i Myanmar er pågående, og det er lite som tyder på at Luthai tar grep som monner, for å rette opp disse.

Rådet mener at systematiske menneskerettighetsbrudd i et selskaps egen virksomhet ikke vil oppstå tilfeldig, men være en konsekvens av måten selskapet organiserer sin virksomhet på. I dette tilfellet fremstår det gjennomgående som om de mange ulike bruddene og begrensningene i arbeidernes lovpålagte rettigheter har som formål å redusere virksomhetens kostnader. Ledere i Luthai sitter også i ledelsen i datterselskapene. Selskapet kjenner derfor åpenbart til og aksepterer arbeidsforholdene i egne fabrikker. Dette må antas å omfatte utbredt manglende etterlevelse av egne retningslinjer og arbeidsmiljølovgivning. Etter rådets mening forsterkes dermed inntrykket av at rettighetsbruddene ikke er tilfeldige, men fremstår som en innarbeidet og etablert praksis fra selskapets side.

Luthai har mer enn 20 000 ansatte og virksomhet i land der risikoen for menneskerettighetsbrudd og dårlige arbeidsforhold er kjent for å være stor. Rådet anser at et selskap med så mange ansatte må forventes å ha robuste systemer på plass for å sikre arbeidstakerrettigheter i samsvar med FNs prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter. Rådet kan ikke se at Luthai har dette. Selskapet har i liten grad utvist vilje til å endre holdningen til arbeidstakerrettigheter i konsernet. Kombinert med at Luthai heller ikke ønsker å gi innsyn i hvordan selskapet driver sin virksomhet, leder dette rådet til å konkludere at det foreligger en uakseptabel risiko for at Luthai også i fremtiden vil være ansvarlig for systematiske menneskerettighetsbrudd, og anbefaler derfor at selskapet utelukkes fra SPU

NIEN HSING TEXTILE CO LTD
Avgitt 7. mai 2018

Etikkrådet tilrår å sette selskapet Nien Hsing Textile Co Ltd (Nien Hsing) til observasjon på grunn av arbeidsforholdene ved selskapets tekstilfabrikker.

Nien Hsing produserer garn, stoffer og klær (jeans og fritidsklær). Selskapet har ni produksjonsanlegg i Taiwan, Vietnam, Lesotho og Mexico, og totalt rundt 25 000 ansatte. Selskapet produserer hovedsakelig for amerikanske merkevarer.

Etikkrådet har vurdert om det er en uakseptabel risiko for at Nien Hsing medvirker til eller er ansvarlig for systematiske brudd på internasjonalt anerkjente menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter.

At menneskerettighetskrenkelser er systematiske, innebærer at bruddene har et betydelig omfang – at de er tallrike, at det er forskjellige typer rettigheter som krenkes, eller at de foregår i mange enheter i selskapet. Rådet legger til grunn at «systematisk» innebærer at krenkelser ikke fremstår som isolerte brudd, men utgjør et handlingsmønster. I saker der brudd på arbeidstakerrettigheter skjer i selskapers egen virksomhet,

har selskaper et selvstendig og direkte ansvar for sine ansatte og for å hindre at deres arbeidstakerrettigheter krenkes. Etikkrådet mener at terskelen for normbrudd som kan føre til utelukkelse fra fondet må være lavere når normbruddene skjer i selskapets egen virksomhet sammenliknet med et selskaps medvirkning til andres normbrudd.

I vurderingen av framtidig risiko for menneskerettighetsbrudd legger rådet vekt på hvordan et selskap tidligere har respondert når normbrudd har blitt avdekket, og hva selskapet har gjort for å hindre at normbrudd skjer igjen.

Tilrådommen er basert på Etikkrådets egne undersøkelser av arbeidsforholdene ved fabrikkene i Lesotho og Vietnam i 2017–2018. For rådet fremstår særlig normbruddene ved fabrikkene i Lesotho som alvorlige. Rådets undersøkelser tyder på utstrakt seksuell trakassering fra ledere og overordnede av kvinnelige ansatte ved alle tre fabrikkene. Rådet anser dette som et grovt normbrudd.

Rådet har også merket seg at kvinnene frykter oppsigelse ved graviditet og rapporterer om verbal og fysisk trakassering når de gjør produksjonsfeil eller ikke oppfyller produksjonskvotene. Rådets undersøkelser indikerer også dårlig luftkvalitet, ubehagelig varme og kulde, til dels høye støynivåer, uforsvarlig kjemikaliebruk og utilstrekkelig verneutstyr. For rådet fremstår det også som at selskapet på ulike måter begrenser organisasjonsfriheten.

Brudd på arbeidstakerrettigheter er videre rapportert ved Nien Hsings fabrikk i Vietnam, om enn i mindre omfang. Det gjelder arbeidsmiljøproblemer, slik som høye temperaturer i fabrikk, støv, uansvarlig kjemikaliebruk og utilstrekkelig personlig verneutstyr, samt ufrivillig overtid, ulovlige restriksjoner på sykefravær og at selskapet blander seg inn i fagforeningsvirksomheten.

Nien Hsing bekrefter noen av normbruddene, men stiller seg uforstående til påstandene om andre. Selskapet har satt i gang et arbeid for å hindre verbal trakassering av ansatte i Lesotho, og har sagt opp ansatte som er involvert i seksuell trakassering. Etter rådets mening viser dette at problemene eksisterer, og at selskapet i noen grad har tatt tak i dem. Nien Hsing har også iverksatt egne undersøkelser av arbeidsforholdene og opplyser at det vil treffe ytterligere tiltak for å hindre trakassering, blant annet oppsigelser av de som er involvert i slike handlinger. Nien Hsing erkjenner også at det må forbedre informasjon, opplæring og kommunikasjon med ansatte og ledere på mange områder.

Rådet har merket seg at selskapets styre og ledelse har tatt grep for å få styringssystemer på plass som kan redusere risikoen for menneskerettighetsbrudd. Selskapet har meddelt rådet at det er i ferd med å gjennomføre tiltak og endringer i ledelsessystemet som selskapet mener vil forbedre arbeidsforholdene ved fabrikkene over tid, og at fabrikkene nå blir målt på hvordan de etterlever selskapets standarder. Rådet merker seg likevel at selskapets beskrivelse av sitt nye system og policyer ikke adresserer etterlevelse av nasjonale lover og krav eller viktige arbeidstakerrettigheter som organisasjonsfrihet eller beskyttelse av varslere.

For rådet er det et videre poeng at flere av fabrikklederne i Lesotho har sittet i disse posisjonene i mange år. Den rapporterte seksuelle trakasseringen er av et slikt omfang at ledere må ha kjent til eller burde ha kjent til dette. Trakassering og andre arbeidsmiljøproblemer ved fabrikkene i Lesotho ble rapportert så tidlig som i 2001. Trakasseringens alvor samt omfanget av øvrige normbrudd medfører etter rådets oppfatning en forventning om en betydelig innsats fra Nien Hsing når det gjelder endringer i ledelsen av fabrikkene, og at selskapet i løpet av kort tid iverksetter effektive tiltak for å redusere risikoen for trakassering og andre menneskerettighetsbrudd.

I henhold til retningslinjene kan Etikkrådet anbefale observasjon av et selskap dersom det er tvil om vilkårene for utelukkelse er oppfylt eller om utviklingen framover i tid. I dette tilfellet mener rådet at det ikke er tvil om at vilkårene for å utelukke selskapet er oppfylt. Rådet anser at selskapets praksis på flere områder er i strid både med internasjonalt anerkjente arbeidstakerrettigheter og nasjonal lovgivning. Det er snakk om både grove normbrudd som alene kan være grunnlag for å utelukke selskapet, og systematiske normbrudd. Når rådet likevel ikke går inn for at selskapet må utelukes fra fondet nå, er det fordi Nien Hsing er i ferd med å gjennomføre endringer og tiltak som kan bedre arbeidsforholdene, selv om implementeringen så langt har vært svak. Når selskapet nå gir informasjon til rådet, og dessuten erkjenner at det må ta tak i de alvorligste problemene, kan dette etter rådets mening endre risikoen for normbrudd. Rådet vil følge med på utviklingen, og dersom de alvorligste normbruddene ikke blir vesentlig redusert i løpet av kort tid, vil rådet vurdere å anbefale å utelukke selskapet.

KOSMOS ENERGY LTD OG CAIRN ENERGY PLC **Avgitt 30. mai 2018**

Kosmos Energy Ltd (Kosmos) og Cairn Energy Plc (Cairn) ble utelukket fra Statens pensjonsfond utland (SPU) i 2016 på bakgrunn av selskapenes petroleumsprospektering offshore Vest-Sahara. Ettersom virksomheten som lå til grunn for utelukkelsen har opphørt, anbefaler Etikkrådet at utelukkelsen av selskapene opphører.

TEXWINCA HOLDINGS LTD **Avgitt 5. juni 2018**

Etikkrådet tilrår å utelukke Texwinca Holdings Ltd fra SPU grunnet en uakseptabel risiko for at selskapet er ansvarlig for systematiske menneskerettighetsbrudd.

Texwinca er et kinesisk selskap som produserer garn, strikkede stoffer og klær og har eget forhandlerledd i Kina. Selskapet er største aksjonær i Megawell Industrial Ltd (Megawell) med en eierandel på 50 prosent. Megawell eier klesfabrikkene Hugo Knit og Kollan i Vietnam som er heleide datterselskaper av Megawell. Texwinca opplyser at det ikke har kontrollerende innflytelse over Megawell og at selskapets strategi er å forbli en passiv eier.

Etikkrådet har vurdert risikoen for at Texwinca medvirker til eller er ansvarlig for systematiske brudd på internasjonalt anerkjente menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter. Eierstrukturen gjør at rådet har vurdert normbruddene i Kollan og Hugo Knit som normbrudd i Texwincas egen virksomhet. Vurderingen bygger på undersøkelser av arbeidsforholdene ved Megawells fabrikker i Vietnam.

At menneskerettighetskrenkelser er systematiske, innebærer at bruddene har et betydelig omfang – at de er tallrike, at det er forskjellige typer rettigheter som krenkes, eller at de foregår i mange enheter i selskapet. Rådet legger til grunn at «systematisk» innebærer at krenkelser ikke fremstår som isolerte brudd, men utgjør et handlingsmønster. I saker der brudd på arbeidstakerrettigheter skjer i selskapers egen virksomhet, har selskaper et selvstendig og direkte ansvar for sine ansatte og for å hindre at deres

arbeidstakerrettigheter krenkes. Etikkrådet mener at terskelen for normbrudd som kan føre til utelukkelse fra fondet, må være lavere når normbruddene skjer i selskapets egen virksomhet sammenliknet med et selskaps medvirkning til andres normbrudd.

I vurderingen av fremtidig risiko for menneskerettighetsbrudd legger rådet vekt på hvordan et selskap tidligere har respondert når normbrudd har blitt avdekket, og hva selskapet har gjort for å hindre at normbrudd skjer igjen.

Rådets undersøkelser indikerer et arbeidsmiljø ved Kollan og Hugo Knit som kan være skadelig for arbeidernes helse. Ved begge fabrikkene har ansatte informert om betydelig overtid, høye produksjonskvoter, høye temperaturer i lokalene og utbredt trakassering og sjikanering fra overordnede, noe som ved Kollan skal ha bidratt til at ansatte har besvimt på jobb. Videre har ansatte rapportert om brudd på bestemmelser om brannsikkerhet, om restriksjoner på toalettbesøk, om at legitimt sykefravær er blitt straffet med lønnsstrek, og at selskapet i praksis tvinger ansatte til å jobbe overtid. Andre normbrudd er knyttet til diskriminering der kvinnelige arbeidere ikke har fått fornyet kontrakt på grunn av graviditet, og begrensinger i organisasjonsfrihet ved at representanter for ledelse og stab styrer fagforeningene ved fabrikkene. Rådet finner det godt gjort at selskapets praksis på mange områder er i strid både med internasjonalt anerkjente arbeidstakerrettigheter og nasjonal lovgivning.

Rådet legger vekt på at Texwinca ikke har bidratt til å opplyse saken. Selskapet har gitt begrenset informasjon om sitt forhold til Megawell, har ikke gitt adgang til inspeksjon av fabrikken og har heller ikke gitt kommentarer til utkast til tilrådninger om utelukkelse av selskapet fra fondet. Texwinca argumenterer med at forholdene på fabrikkene hvor det er hovedeier, ikke er selskapets anliggende. Følgelig har Etikkrådet tilgang til mindre informasjon i denne saken sammenliknet med andre liknende saker rådet har vurdert. Informasjonsunderskuddet gjelder både omfanget av normbrudd og hva selskapet gjør for å hindre normbrudd. I samsvar med omtalen i stortingsmelding nr. 20 (2008–2009) har Etikkrådet lagt til grunn at manglende informasjon om et selskaps atferd, og ikke minst en manglende vilje fra selskapet til å bidra med opplysninger, i seg selv kan bidra til at risikoen for medvirkning til uetisk atferd anses uakseptabelt høy.

Texwinca har hatt den samme eierposisjonen i Megawell i mer enn 20 år og fremstiller Megawell som en del av konsernstrukturen i Texwinca. Texwincas dominerende eierandel i kombinasjon med at flere av de samme personene har vært medlemmer av styre og ledelse i begge selskapene i mange år gjør at rådet legger til grunn at ledelsen i Texwinca er klar over og har akseptert arbeidsforholdene ved Megawells fabrikker i Vietnam. Verken Texwinca eller Megawell har gitt informasjon om hvordan selskapene arbeider for å bedre arbeidsforholdene, eller indikert forpliktelser til å hindre brudd på arbeidstakerrettigheter ved fabrikkene i Vietnam. Når Texwinca hevder at det ikke har innflytelse over produksjonsvirksomheten i Vietnam, og Megawell ikke publiserer noen opplysninger om virksomheten, er det naturlig for rådet å trekke den konklusjon at verken Texwinca eller Megawell tar noe ansvar for å forhindre menneskerettighetsbrudd ved fabrikkene i Vietnam. Når et selskap på denne måten fraskriver seg sitt ansvar for å hindre normbrudd, og selskapet heller ikke bidrar med opplysninger om forholdene eller egne tiltak ved virksomheten, innebærer dette etter rådets syn at risikoen for systematiske brudd på arbeidstakerrettigheter blir uakseptabel.

Oversikt over observasjonsbrev

§ 6 (4) i de etiske retningslinjene sier at «Observasjon kan besluttes der det er tvil om vilkårene for utelukkelse er oppfylt, om utviklingen framover i tid eller der det av andre årsaker finnes hensiktsmessig».

Tabell 3: Liste over avgitte observasjonsbrev

Selskapsnavn	Kriterium	Avgitt
Astra International Tbk	Miljø	15.03.2018
Leonardo SpA	Korrupsjon	15.11.2018
PetroChina Co Ltd	Korrupsjon	15.11.2018
Petroleo Brasileiro SA	Korrupsjon	20.12.2018

Etikkrådet har ansvaret for å følge opp selskaper som er satt til observasjon på grunnlag av rådets tilrådninger. Etikkrådet kan når som helst i observasjonsperioden anbefale å utelukke selskapet eller å ta det av observasjonslisten. Norges Bank har ansvaret for å følge opp selskaper den på eget initiativ har satt til observasjon under kullkriteriet.

I observasjonsperioden avgir Etikkrådet en årlig vurdering for hvert selskap til Norges Bank. Rådet innhenter informasjon fra åpne kilder, men kan også få gjennomført egne undersøkelser.

Et utkast til rapport til Norges Bank blir i alle tilfeller sendt til selskapene for merknader, og det avholdes også ofte møter med selskapene. Observasjonsprosessen avhenger altså av et godt samarbeid mellom selskapene og Etikkrådet. I 2018 avga Etikkrådet fire observasjonsrapporter og hadde også møter med fire selskaper.

Brevene blir offentliggjort på Etikkrådets nettside sammen med tilrådingen som ligger til grunn for observasjonen.

Andre brev

Etikkrådet har i løpet av året skrevet brev til Norges Bank om anvendelsen av klimakriteriet, og til Finansdepartementet blant annet om rådets arbeid med menneskerettighetskriteriet og om organiseringen av arbeidet med ansvarlig forvaltning. Disse brevene er inkludert i denne årsmeldingen

---

Norges Bank, 12. juni 2018

Anvendelse av klimakriteriet

Vi viser til brev fra Norges Bank datert 02.05.2018. I brevet bes det om en utvidet vurdering av hvilke prinsipper som skal legges til grunn ved anvendelse av klimakriteriet, herunder hvilke sider ved et selskaps spesifikke atferd som bør vurderes som uakseptable i kriteriets forstand. Norges Bank gir i brevet uttrykk for at selskapers egen håndtering, eller mangel på sådan, av klimagassutslipp vil være sentralt for vurderinger under klimakriteriet.

Etikkrådet tar utgangspunkt i kriterieteksten som sier at «*handlinger eller unnlatelser som på et aggregert selskapsnivå i uakseptabel grad fører til utslipp av klimagasser*», kan føre til utelukkelse fra fondet. Det er altså selve utslippene av klimagasser som kan danne grunnlag for utelukkelse, og kriteriet skiller ikke mellom ulike klimagasser eller virksomhetstyper.

Tolkningen av kriteriet er utdypet i Meld. St. nr. 21 (2014–2015). Departementet presiserer der at uttrykket «i uakseptabel grad» betyr at det skal dreie seg om grove normbrudd, i tråd med den etablerte terskelen for utelukkelse etter de allerede etablerte utelukkelseskriteriene. Det er også vist til at ekspertgruppen som foreslo klimakriteriet, mente at grove normbrudd burde vurderes innenfor sammenliknbare operasjoner, sektorer og industrier basert på for eksempel generelt aksepterte internasjonale standarder. Utslippsintensitet er trukket fram som det mest hensiktsmessige grunnlaget for å vurdere sammenliknbare selskaper opp mot hverandre. Departementet mener videre at kvoteplikt og andre former for regulering av utslipp av klimagasser og selskapers aktive motarbeidelse av for eksempel internasjonale klimaavtaler kan inngå i en samlet vurdering. Det er også presisert at vurderinger under klimakriteriet, som for de andre utelukkelseskriteriene, skal være framoverskuende.

I Meld. St. nr. 26 (2016–2017) refereres disse føringene, men departementet skriver også blant annet:

«I fondsmeldingen for 2014 pekte departementet på at det atferdsbaserte klimakriteriet vil være uavhengig av bransje eller sektor og type klimagass. Det bør fange opp at normene på dette området vil kunne utvikle seg over tid, i tråd med blant annet endringer innen energiproduksjonen og den teknologiske utviklingen. Klimakriteriet er et område med lite erfaringsgrunnlag og begrensede normer og standarder å se hen til. Departementet har merket seg utfordringene Etikkrådet trekker frem i sitt brev. Det er viktig med et grundig forarbeid med tolkningen av kriteriet, slik at det kan brukes på tvers av bransjer og selskaper, som Etikkrådet viser til.»

Etikkrådet legger til grunn at det er atferd knyttet til utslipp som er sentralt, og at det er to kvalifiserende forhold ved et selskaps atferd som avgjør om det kan foreslås utelukket: Først om selskapets utslipp er stort, og deretter om utslippet er klart større per produsert enhet enn selskapet er naturlig å sammenlikne med. Selskap med små utslipp bør etter Etikkrådets mening normalt ikke utelukkes selv om de har høy utslippsintensitet. Noen selskap rapporterer relativt nøyaktig om sine utslipp, mens andre ikke gjør det i samme grad. Der presise data ikke foreligger, har rådet foreløpig lagt til grunn gjennomsnittsverdier, forskningsrapporter og modelleringer.

Deretter vurderer Etikkrådet den framtidige risikoen, primært basert på selskapets egen håndtering av utslippene. Etikkrådet vurderer om selskapet har konkrete, troverdige, tidfestede planer om å redusere sine utslipp slik at det innen rimelig tid har utslipp som ikke skiller seg vesentlig fra andre produsenter av samme vare. Har de det, skal de ikke foreslås utelukket. Det er etter rådets syn ikke tilstrekkelig at selskapet har en generell policy om reduksjon av klimagassutslipp langt fram i tid.

I denne vurderingen legger Etikkrådet også vekt på den sannsynlige utslippsreduksjonen til andre sammenliknbare selskaper. For noen store utslippssektorer vil det også være behov for teknologitvikling, og utslippsreduksjonene vil følge en bane med utgangspunkt i når teknologien blir tilgjengelig. Etikkrådet vurderer gjennomførbarheten av selskapenes planer også opp mot slike bransjeutfordringer.

Et vanskelig spørsmål for Etikkrådet har vært hvilken vekt en skal legge på om selskapene er underlagt kvotehandelssystemer, avgifter og andre tiltak land har satt i verk for å redusere klimagassutslippene. I Meld. St. 21 (2014–2015) skriver departementet: «En slik helhetlig selskapsvurdering er naturlig i lys av at de systemer som finnes for å hindre utslipp av klimagasser og begrense globale klimaendringer, er basert på en underliggende forutsetning om at virksomhet i ett område kan utlignes av virksomhet i andre områder, for eksempel ved handel med kvoter. Å ekskludere et selskap som opererer i tråd med et slikt systems retningslinjer, vil kunne gi uheldige signaler.» Departementet skriver også i samme melding: «Det er også naturlig at hvorvidt selskapers utslipp av klimagasser er pålagt avgifter, kvoteplikt eller andre reguleringer inngår i en samlet vurdering.»

Etikkrådet har gjort en vurdering av dette, der både stortingsmeldingen, utviklingen som har skjedd fra Kyotoprotokollen til Parisavtalen, og de praktiske konsekvensene av ulike tolkninger er vektlagt. Bare 20 pst. av verdens utslipp er i dag omfattet av en eller annen form for karbonprising (avgifter, skatter og eller ETS)¹, og nivået på skattene/avgiftene og utslippstaket er for de fleste jurisdiksjoner langt lavere enn det som kan sies å være nødvendig for å nå målet i Parisavtalen. Kina forventes å innføre sitt kvotesystem ganske snart, noe som vil øke andel av regulerte utslipp betydelig.

EU/EØS skiller seg på dette punktet foreløpig ut ved at det er fastsatt et overordnet mål om minst 40 pst. reduksjon av klimagassutslipp innen 2030 i forhold til i 2005. Det er i 2018 fastsatt et opplegg for en reduksjon i kvoteoverskuddet som har bygget seg opp. Kvoteprisene har som en følge av dette mer enn tredoblet seg over det siste året og ligger nå på rundt 15 euro per kvote (tonn CO₂-ekvivalenter). Ifølge en analyse gjort av Carbon Tracker vil kvoteprisen øke videre og vil i 2020–2021 nå en pris (25–30 EUR) som gjør at kullkraft etter hvert ikke lenger vil være konkurransedyktig, noe som trolig er nødvendig for at EU skal nå sitt mål.² Dette kan tale for at selskaper som er regulert gjennom dette og liknende systemer, ikke bør utelukkes fra fondet gjennom klimakriteriet.

På den annen side finnes det ingen etablerte normer å holde selskaper opp mot slik at selskaper under ulike reguleringsregimer kan behandles likt. Det er vanskelig for Etikkrådet å legge til grunn at selskaper med høye utslipp og høy utslippsintensitet i noen reguleringsregimer, er akseptable, mens identiske selskaper med like store utslipp i andre reguleringsregimer er uakseptable. Det ligger i vårt mandat at vi skal identifisere selskaper med en grovt uetisk atferd, altså at grunnlaget for en utelukkelse er at selskapet kan lastes for sin atferd. Vi mener det er en risiko for at en beveger seg bort fra dette grunnprinsippet i slike tilfeller.

---

1 State and Trends of Carbon Pricing 2018, Verdensbanken mai 2018.

2 <https://www.carbontracker.org/reports/carbon-clampdown/>

Det har vært et bærende prinsipp i FNs klimaarbeid at utslippskuttene *ikke* skal fordeles likt mellom landene.³ Ved Parisavtalen, som alle land har underskrevet, har landene meldt inn nasjonalt fastsatte mål som de så er bundet av. Siden det er bestemt at landene skal ta utgangspunkt i egne forutsetninger når de setter seg mål, kan en ikke ta ut ett lands mål og planer og vurdere om det er tilstrekkelig offensivt opp mot Parisavtalens mål. Målene er normalt knyttet til året 2030. Landene skal hvert femte år fastsette og melde inn oppdaterte planer med mer ambisiøse mål. Summen av de innmeldte nasjonale målene er foreløpig langt unna å nå det globale målet i Parisavtalen.

Etikkrådet vil peke på at Meld. St. nr. 21 (2014–2015) der klimakriteriet ble foreslått og drøftet, kom før Parisavtalen ble framforhandlet. Forskjellen i landenes forpliktelser etter Parisavtalen og Kyotoprotokollen er betydelig. I Kyotoprotokollen fikk et lite antall land konkrete reduksjonskrav, mens de øvrige ikke fikk slike krav. Under Parisavtalen, som i praksis vil avløse Kyotoprotokollen, setter nesten alle land krav til seg selv, og målene i mange land vil være tilpasset virkemidlene de enkelte land finner akseptable og nødvendige.

Det er ikke mulig for Etikkrådet å gjøre egne vurderinger av ulike mål og reguleringsregimer. Det er imidlertid Parisavtalens intensjon på lengre sikt at både de totale ambisjonene og de enkelte lands tiltak skal ettersees og følges opp. I 2018 vil partene i Parisavtalen summere opp arbeidet med mål og tiltak, og deretter, hvert femte år fra 2023, vil FN gjennomføre en «*global stocktake*» og vurdere den kollektive framdriften.⁴ Parisavtalen forutsetter at landenes gjennomføring blir gjenstand for en internasjonal gjennomgang.⁵ Det er likevel usikkert om disse vurderingene kan brukes som grunnlag for å bedømme utslipp fra selskaper, siden Parisavtalen ikke inneholder forpliktelser verken på bransje- eller selskapsnivå.

Etter en samlet vurdering har Etikkrådet derfor kommet til at det nå er vanskelig å legge avgjørende vekt på om et selskap er omfattet av et kvotehandlingssystem eller andre reguleringsmekanismer.

I fravær av selskapsspesifikke krav til reduksjon av klimagasser har Etikkrådet i sin vurdering lagt til grunn at alle selskap med store utslipp har en særlig etisk forpliktelse til å bidra til å nå målene om en temperaturstigning godt under to grader. Vi har samtidig lagt til grunn at om utslippene i utgangspunktet er uakseptable, må de reduseres mer enn gjennomsnittet for bransjen. Hvis ikke, vil de ha samme avstand til gjennomsnittet også etter reduksjonene.

Norges Bank trekker i sitt brev fram at Meld. St. nr. 21 (2014–2015) nevner selskapers aktive motarbeidelse av internasjonale avtaler som et moment man kan legge vekt på. Lobbying kan ofte være en del av en demokratisk prosess, men det er store forskjeller på hvor synlig slikt arbeid foregår i ulike land. Det finnes NGO'er som går gjennom selskapers uttalelser, policyer, og finansiering av lobbyingkampanjer på klimaområdet for å belyse de ulike selskaperes lobbyaktiviteter, men de fokuserer i all hovedsak på store vestlige selskap. Det er derfor ujevn informasjonstilgang om slik virksomhet. Imidlertid, der det er mulig å identifisere, vil Etikkrådet anse det som forsterkende i negativ retning om et selskap i sin lobbyvirksomhet viser en grunnleggende kritisk og negativ holdning til nasjonalt og internasjonalt klimaarbeid og for eksempel systematisk tilbakeholder sentral informasjon eller bevisst taler mot bedre vitende.

---

3 Se for eksempel artikkel 4 pkt. 3 i Parisavtalen

4 Art. 14, Parisavtalen.

5 Se for eksempel artikkel 13 og 15 i Parisavtalen.

Norges Bank tar i brevet opp selskapers organisering av klimaarbeid og rapportering av klimagassutslipp. Manglende eller mangelfull informasjon fra et selskap vil for alle atferdskriteriene normalt føre til at Etikkrådet vurderer den framtidige risikoen som høyere enn ved god tilgang på informasjon. Mange selskap deler nødvendig informasjon med oss. Initiativ som *Task Force on Climate Related Financial Disclosures* vil kunne bidra til bedre informasjonsdeling, og går foran med forslag om standardisering av dette. Hovedfokus for deres arbeid er imidlertid klimaendringers påvirkning på selskapene, og i mindre grad selskapenes påvirkning på klima.

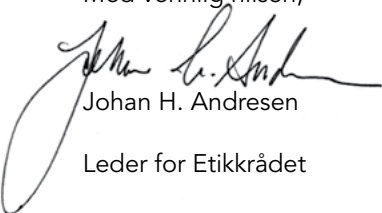
Det er også andre forhold som sier noe om selskapenes arbeid med klimautfordringene, eksempelvis deltakelse i bransjevis benchmarking og satsing på teknologiutvikling, eller deltakelse i offentlig tilgjengelige rapporteringssystemer som CDP. Det er allikevel bare i tilstiltfeller at slike forhold vil kunne gjøre at selskaper som i utgangspunktet har uakseptable utslipp, vurderes som akseptable.

Etikkrådet mener at det primære vurderingsgrunnlaget må være selskapenes utslipp, hvis klimakriteriet skal ha noen praktiske konsekvenser i form av utelukkelse.

Det er sannsynlig at selskapenes handlingsrom når det gjelder klimagassutslipp, vil reduseres i takt med at internasjonale avtaler og nasjonale reguleringer strammes inn. Innstramningen av EUs kvotesystem slik at færre kvoter vil være tilgjengelig etter 2020, og Kinas etablering av en fungerende utslippsregulering innen kort tid er ferske eksempler på dette. Dette kan også få konsekvenser for Etikkrådets vurderinger.

Etikkrådet er glad for denne anledningen til å redegjøre for våre vurderinger, og inviterer gjerne Norges Bank til et møte for videre utveksling av synspunkter om dette viktige temaet.

Med vennlig hilsen,

Johan H. Andresen

Leder for Etikkrådet

Oppfølging av meldingen om Statens pensjonsfond 2018

Vi viser til departementets brev av 28. juni 2018 om overnevnte. I forbindelse med behandlingen av Meld. St. 13 (2017–2018) har finanskomiteen i Innst. 370 S (2017–2018) tatt opp ulike forhold knyttet til Etikkrådets arbeid og de etiske retningslinjene. Etikkrådets redegjørelse og svar følger nedenfor. Rådet vil innledningsvis bemerke at de ulike elementene ved forvaltningen av fondet må ses i sammenheng. Dersom det skal gjøres endringer i retningslinjene for observasjon og utelukkelse, bør endringene komme på bakgrunn av en grundigere utredning.

Etikkrådet tar for øvrig til etterretning at rådets forslag til forskriftsendring i forbindelse med personvernforordningen fortsatt er til behandling i Finansdepartementet. Utfallet av departementets behandling vil særlig påvirke Etikkrådets pågående og fremtidige utredninger under korrupsjonskriteriet.

1. Etikkrådets arbeid etter menneskerettighetskriteriet

I Innst. 370 S (2017–2018) uttaler Finanskomiteen: «Når SPUs referanseindeks utvides til å omfatte land hvor det er grunn til bekymring for menneskerettighetssituasjonen generelt, er det viktig at retningslinjene for observasjon og uttrekk gjennomgås og operasjonaliseres slik at de er tilstrekkelig robuste i forhold til utfordringene i disse markedene.» Departementet har på denne bakgrunn bedt Etikkrådet om en redegjørelse for arbeidet med menneskerettighetskriteriet.

Som påpekt i Etikkrådets årsmelding for 2017 blir verden mer åpen og tilgjengelig for fondet som investor. Dette påvirker også Etikkrådets rolle som utreder, analytiker og rådgiver. Da Etikkrådet ble etablert, var fondet investert i 27 utviklede markeder, og det var rundt 3000 selskaper i fondet. Nå er fondet investert i over 9000 selskaper notert i mer enn 70 land. Utviklingen har gjort at fondet er investert i flere selskaper med virksomhet i land der den etiske risikoen er stor. Selv om mange gjør en stor innsats for å avdekke problematiske forhold knyttet til selskaper verden over, ligger det begrensninger i at åpenheten i mange land er liten.

Selskaper kan ha virksomhet i alle verdens land, uavhengig av hvor de er børsnotert eller hvor deres hovedkontor er. Utfordringen knyttet til land med stor risiko for menneskerettighetsbrudd er derfor ikke ny, men den kan øke når slike land kommer inn i referanseindeksen, og flere selskaper fra disse landene dermed kommer inn i fondets portefølje.

Nedenfor vil Etikkrådet først gi en redegjørelse for dagens situasjon når det gjelder operasjonalisering av menneskerettighetskriteriet, og deretter omtale noen forhold som kan medføre utfordringer for rådets arbeid i forbindelse med at flere land med en stor risiko for menneskerettighetsbrudd kommer inn i referanseindeksen.

1.1 Operasjonalisering

Etikkrådets tolkning av menneskerettighetskriteriet

I henhold til retningslinjene for observasjon og utelukkelse fra SPU § 3 a) kan observasjon eller utelukkelse besluttes for selskaper der det er en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker til eller selv er ansvarlig for grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene som for eksempel drap, tortur, frihetsberøvelse, tvangsarbeid eller de verste former for barnearbeid. Beslutningen tas av Norges Bank etter råd fra Etikkrådet. Vurderingen skal være framoverskuende, det vil si at det

må foreligge en uakseptabel risiko for normbrudd også fremover i tid for at Etikkrådet skal kunne tilrå utelukkelse eller observasjon.

Menneskerettighetskriteriet dekker som utgangspunkt svært ulike kategorier av brudd, fra drap og tortur til dårlige arbeidsforhold og brudd på organisasjons- og ytringsfrihet. I vurderingen av om det foreligger brudd, baserer rådet seg på internasjonalt anerkjente konvensjoner og autoritative tolkninger av disse. I tillegg benytter rådet også retningslinjer fra FN-organer, OECD, Verdensbanken og liknende. Rådet bestreber seg på å følge en konsistent, forutsigbar og prinsipielt lik tilnærming i sin operasjonalisering av de ulike kategoriene innenfor menneskerettighetskriteriet.

Terskelen for utelukkelse er i utgangspunktet høy, og det er kun kvalifiserte menneskerettighetsbrudd som tas i betraktning. Menneskerettighetsbrudd kan etter retningslinjenes ordlyd være kvalifiserte dersom de er «grove» eller «systematiske». Grove brudd gjelder særlig brudd som rammer fysisk integritet – tortur, drap, frihetsberøvelse, de verste former for barnearbeid, tvangsarbeid og lignende.

At menneskerettighetskrenkelser er systematiske, innebærer at bruddene har et betydelig omfang. Det kan innebære at normbruddene er tallrike, at det er forskjellige typer rettigheter som krenkes, eller at de foregår i flere enheter i selskapet. At menneskerettighetsbrudd er systematiske, innebærer altså at slike krenkelser ikke fremstår som isolerte brudd, men utgjør et handlingsmønster. Rådet har i sin praksis lagt til grunn at dersom menneskerettighetsbrudd er grove, kan det være tilstrekkelig med noen få brudd for at et selskap skal utelukkes fra fondet, mens bruddene ikke behøver å være like grove hvis de er systematiske for å kvalifisere for utelukkelse.

Det følger av retningslinjene at det må være en klar sammenheng mellom et selskaps virksomhet og normbrudd som kan danne grunnlag for utelukkelse fra fondet. Etikkrådet legger til grunn at terskelen for utelukkelse er lavere for normbrudd som et selskap har et direkte ansvar for, enn for normbrudd selskapet medvirker til, men som myndigheter eller forretningspartnere er direkte ansvarlige for. Dersom det er en risiko for grove menneskerettighetsbrudd, som f.eks. tvangsarbeid eller de verste former for barnearbeid, legger Etikkrådet til grunn at selskaper i prinsippet kan tillegges ansvar for slike brudd som for eksempel finner sted i leverandørkjeden. Selskapers medvirkningsansvar vurderes konkret i hver enkelt sak, og rådet legger vekt på selskapets nærhet til og kunnskap om normbruddene og selskapets tiltak for å hindre normbrudd.

Rettslig sett er det stater og ikke selskaper som er forpliktet etter internasjonale menneskerettighetskonvensjoner. Etikkrådet tar imidlertid ikke stilling til i hvilken grad staten har ansvar for eventuelle menneskerettighetsbrudd i den enkelte sak, men vurderer om det aktuelle selskapet opptrer på en slik måte at det vil innebære medvirkning til krenkelser av internasjonalt anerkjente menneskerettigheter. Dette gjelder uavhengig av om den aktuelle staten hvor krenkelsene finner sted, har tiltrådt konvensjonene som forholdene vurderes opp mot.

Selv om kriteriet gjelder en «uakseptabel risiko» for menneskerettighetsbrudd, har Etikkrådet tolket det slik at det ikke er tilstrekkelig med en overordnet risikovurdering. Anbefalinger om utelukkelse må baseres på en dokumentert risiko som er knyttet helt konkret til en situasjon og til et selskaps handlinger eller unnlater. I noen tilfeller har Etikkrådet likevel ansett risikoen for menneskerettighetsbrudd som så stor og så godt dokumentert, at alle selskaper med en gitt virksomhetstype har blitt anbefalt utelukket. Dette gjaldt tidligere infrastrukturinvesteringer i Myanmar, og gjelder nå bruk av nordkoreansk arbeidskraft og opphugging av skip på strender i Bangladesh og Pakistan.

Etikkrådets arbeidsform

Etikkrådet tar opp saker til vurdering som fanges opp gjennom porteføljeovervåkning, eksterne henvendelser og systematiske gjennomganger av områder med høy etisk risiko. Et konsulentfirma utfører nyhetsovervåkning på oppdrag for Etikkrådet og søker daglig i mange nyhetskilder på flere språk etter relevante oppslag om selskaper i porteføljen. Rådet får rapporter fra konsulenten annenhver måned og undersøker de selskapene der det kan være stor risiko for fremtidige normbrudd. I utvalget av saker legger rådet vekt på normbruddets alvor og omfang, konsekvensene av normbruddet, selskapets ansvar for eller medvirkning til forholdet, selskapets tiltak for å forebygge eller bøte på skader samt risiko for tilsvarende hendelser i fremtiden.

Basert på risikoen for menneskerettighetsbrudd får også Etikkrådet gjort særskilte undersøkelser av utvalgte selskaper og bransjer. Gjennomganger av områder med høy etisk risiko følger gjerne en langsiktig plan. Når Etikkrådet har valgt ut et område, følger rådet som regel med på dette i flere år. Etikkrådet har for eksempel fulgt opp frøprodusenter i India siden 2005 og tekstilprodusenter i noen sørøst-asiatiske land siden 2015.

Etikkrådet innhenter informasjon fra blant annet forskningsmiljøer og internasjonale, regionale og nasjonale organisasjoner og setter ofte ut konsulentoppdrag for å undersøke indikasjoner på brudd på retningslinjene. Selskapene i porteføljen er også selv viktige informasjonskilder. Det er ofte inngående dialog med selskapene i løpet av vurderingsprosessen. Dialogen med selskapene er i samsvar med de etiske retningslinjene også koordinert med Norges Bank.

Indikasjoner på at selskaper i fondet medvirker til grove menneskerettighetsbrudd, vil i utgangspunktet bli behandlet likt av rådet uavhengig av land eller bransje, og vil alltid bli forsøkt utredet av rådet. Utfordringen er at tilgang på informasjon fra presse, sivilsamfunn, rettsinstanser og selskapene selv er betydelig mer begrenset og upålitelig i visse land, f.eks. i autoritære stater eller stater i konflikt, og i visse bransjer, f.eks. i forsvarsindustrien eller høyteknologiske bransjer. I slike situasjoner kan det være krevende for Etikkrådet å skaffe tilstrekkelig pålitelige eller nøytrale kilder til å kunne underbygge og sannsynliggjøre normbrudd og andre fakta.

I de fleste sakene må Etikkrådet få gjort egne undersøkelser for å underbygge risikoen for normbrudd. Samtidig kan muligheten til å gjennomføre slike undersøkelser være begrenset både av kapasitetshensyn og sikkerhetsmessige eller juridiske forhold. Etikkrådet velger ut bransjer og selskaper utfra en risikovurdering. Omfanget av undersøkelsene er likevel begrenset sett i forhold til antall selskaper i porteføljen.

Etikkrådet tar sikte på å gjennomføre en evaluering av sitt arbeid med menneskerettighetskriteriet i løpet av 2019. Eksterne konsulenter vil bli engasjert til å foreta en gjennomgang av rådets praksis til nå, konsistens i praktiseringen av kriteriet, bruken av informasjonskilder og andre forhold knyttet til operasjonaliseringen, og dessuten gi anbefalinger om det er saksområder eller forhold som Etikkrådet burde ha mer oppmerksomhet rettet mot.

1.2 Utfordringer knyttet til utvidelse av referanseindeksen

SPUs referanseindeks er bestemt av Finansdepartementet og bygger på indekser fastsatt av internasjonale indekisleverandører. Referanseindeksen for aksjer omfatter selskaper fra alle land utenom Norge som indekisleverandøren har klassifisert som utviklede markeder, avanserte fremvoksende markeder eller sekundære fremvoksende markeder. Norges Bank har i henhold til sitt mandat et begrenset handlingsrom til å avvike fra referanseindeksen.

Nye land tas inn i indeksen etter vurdering av indeksleverandøren. Etikkrådet legger til grunn at indeksleverandøren ikke foretar spesifikke vurderinger av risikoen for menneskerettighetsbrudd knyttet til selskaper når markeder klassifiseres og inkluderes i indeksen, men begrenser seg til kriterier knyttet til velfungerende finansmarkeder. Det er Etikkrådets erfaring at det ikke er noen nødvendig sammenheng mellom velfungerende finansmarkeder og en velfungerende rettsstat som evner å ivareta borgernes rettigheter.

Markeder som er utenfor referanseindeksen er investerbare for fondet etter en eksplisitt godkjenning fra Norges Bank. Også denne vurderingen gjøres etter det Etikkrådet forstår basert på karakteristika ved finansmarkedet.

Etikkrådet vurderer ikke selskaper i forkant av fondets investeringer, men baserer sitt arbeid på selskapene som allerede er i fondets portefølje. Dette følger av retningslinjene for observasjon og utelukkelse fra SPUs § 5 hvoretter Etikkrådet skal overvåke fondets «portefølje», altså bare de selskapene hvor fondet faktisk er investert.

Hvor effektiv Etikkrådets porteføljeovervåking er i praksis, er i stor grad avhengig av informasjonstilgangen om selskapene i fondet. Etter Etikkrådets erfaring fra porteføljeovervåkingen er det generelt et mye dårligere informasjonstilfang fra mer lukkede, repressive land, hvor det samtidig er en generell bekymring knyttet til menneskerettighetssituasjonen. Det er få lokale kilder tilgjengelig, og de tenderer også til å rapportere mindre kritisk om saker. I land som ikke ivaretar menneskerettighetene, er det ofte få eller ingen NGOer, fungerende medier eller fritt akademia. I noen sammenhenger må det dessuten antas at dette ikke bare er et spørsmål om å få tak i informasjon om menneskerettighetsbrudd, men om informasjonen i det hele tatt eksisterer.

For store, internasjonale selskaper som opererer i land med høyere grad av myndighetskontroll og lavere toleranse for myndighetskritikk, har rådet som regel et visst tilfang av informasjon fra internasjonale NGO-nettverk og vestlige medier som følger opp de store selskapene. Dette dreier seg i hovedsak om vestlige selskaper. Forhold som foregår i selskaper som både opererer og er hjemmehørende i mer autoritære stater, er i betydelig mindre grad gjenstand for denne type oppmerksomhet. Kombinasjonen av mer myndighetstro presse, fravær av uavhengige NGOer samt i varierende grad et kooptert rettsapparat, vil gi rådet begrenset tilfang av den type informasjon som behøves for å fremskaffe faktum i en sak.

Eksempelvis har fondet vært investert i selskaper hjemmehørende i Saudi-Arabia siden 2015, da indeksleverandøren varslet at markedet var i ferd med å møte kravene for å kunne klassifiseres som såkalt sekundært fremvoksende marked. Etikkrådets nyhetsbaserte porteføljeovervåking er i utgangspunktet ment å skulle dekke alle selskaper og alle land. Etikkrådet har de siste tre år ikke sett noen saker knyttet til saudiarabiske selskaper i saudiarabiske nyhetskilder som inngår i porteføljeovervåkingen.

Konsekvensen av ulikheter i informasjonstilfang vil kunne bli en faktisk forskjellsbehandling av vestlige og lokale selskaper, hvor Etikkrådet i praksis vil fortsette å tilrå utelukkelse av utenlandske selskaper for operasjoner i landet. Det er grunn til å anta at rådet i mindre grad vil ha tilstrekkelig informasjon til å kunne anbefale utelukkelse av lokale selskaper for tilsvarende forhold. To selskaper som medvirker til samme brudd på menneskerettighetene, kan bli behandlet forskjellig av Etikkrådet som følge av forskjellig informasjonstilgang.

Et annet spørsmål er knyttet til konsistens i Etikkrådets praktisering av menneskerettighetskriteriet. Etikkrådet skiller i utgangspunktet ikke mellom land når det gjelder menneskerettighetsstandard,

selv om det er åpenbart at risikoen for menneskerettighetsbrudd varierer betydelig mellom ulike land. Rådet mener bl.a. at risikoen for normbrudd påvirker hvilken grad av aktsomhet som må forventes av et selskap. Dersom et selskap opererer innenfor en bransje med stor fare for menneskerettighetsbrudd (for eksempel sikkerhetselskap) eller innenfor land med større fare for medvirkning til menneskerettighetsbrudd (for eksempel arbeidsmarkedet i Gulf-land), legger rådet vekt på hvilke *særlige* forholdsregler selskapet tar for å redusere risikoen for normbrudd. Her ser Etikkrådet på hva tilsvarende selskaper gjør, altså hva som er mulig, praktisk og vanlig hos tilsvarende selskaper i tilsvarende land for å unngå eller redusere risiko for medvirkning til menneskerettighetsbrudd. Etikkrådets fokus er rettet mot selskapene, men bakteppet er likevel hvilken praksis myndighetene i et land legger til rette for.

I enkelte land vil selskapenes handlingsrom for å ivareta menneskerettigheter være begrenset. Visse stater er bundet av andre normer under internasjonale menneskerettighetskonvensjoner. Dette gjelder for eksempel Saudi-Arabia, som har vært såkalt «*persistent objector*» siden 1948 mht. kvinners stilling. I Saudi-Arabia får kvinner ikke søke om pass, reise til andre land eller åpne bankkonto uten en mannlig slektnings godkjenning. Selskaper kan dermed på ulike måter bli involvert i brudd på kvinners rettigheter samtidig som de følger lokal lov. Dette må anses å være påregnelig for både selskaper og investorer som opererer i land med et annet normsett. Dette stiller rådet overfor et dilemma med to mulige utfall:

1. Etikkrådet kan anvende menneskerettighetskriteriet slik det er gjort i andre tilrådninger, og anbefale utelukkelse av selskaper basert på brudd på internasjonale normer. I så tilfelle vil en tilrådning om utelukkelse samtidig kunne oppfattes som myndighetskritikk, ettersom selskapene ikke kan gjøre annet enn å følge nasjonal lov.
2. Etikkrådet kan fravike tidligere praksis, og bare vurdere de forholdene som et selskap er i stand til å påvirke (utover å trekke seg ut av landet). Dette vil i praksis lede til at det innføres en dobbel standard, noe som i sin tur vil kunne fremstå som legitimering av forhold som i andre sammenhenger ville ha medført tilrådning om utelukkelse. Dette vil på en uheldig måte kunne påvirke tilliten til Etikkrådets integritet, både hjemme og ute.

I visse tilfeller kan Etikkrådet konkludere med at operasjoner innenfor en bransje i et gitt land *per se* vil innebære en slik risiko at det må utelukkes, fordi det ikke er mulig å se for seg alternative handlingsmønstre for selskapene. Dette vil normalt gjelde en kombinasjon av land og bransje. Etikkrådet oppfatter det ikke som en del av sitt mandat å gi råd om at alle selskaper som er børsnotert i spesifikke land, skal utelukkes fra fondet. Innenfor dagens rammeverk som baserer seg på at Etikkrådet skal stå for den etiske risikohåndteringen – i form av tilrådninger om observasjon eller utelukkelse av enkeltelskaper – i etterkant av investeringene, vil det heller ikke være mulig for Etikkrådet på forhånd å uttale seg nærmere om hvilke land/bransjer dette eventuelt ville kunne gjelde.

Oppsummering

Endringer i fondets investeringsstrategi innebærer at fondet går inn i stadig nye markeder. Noen markeder er mer krevende for Etikkrådet å håndtere enn andre. Dette skyldes særlig manglende tilgang til informasjon og selskapenes handlingsrom i stater med betydelig myndighetskontroll, og spesielt for selskaper som er hjemmehørende i slike stater. En kan videre tenke seg at visse typer tilrådninger om menneskerettighetsbrudd implisitt vil kunne oppfattes som kritikk rettet mot et lands myndigheter.

Etikkrådet møter disse utfordringene ved å forsøke å kartlegge risikoen i porteføljen og velge ut de selskapene og problemstillingene der det er mest sannsynlig å finne selskaper som bør utelukkes fra fondet. Som gjennomgangen ovenfor viser vil nye markeder likevel utfordre Etikkrådets ivaretagelse av menneskerettighetskriteriet i retningslinjene for observasjon og utelukkelse fra SPU.

Hvis summen av virkemidler som ligger til Norges Bank og Etikkrådet ikke er tilstrekkelig til å ivareta etisk risikohåndtering i særlig utsatte land, kan det reises spørsmål om hvorvidt kravene til ansvarlig forvaltning er tilfredsstillende. Et alternativ ville vært å legge opp til at det gjøres en større grad av etiske risikovurderinger før nye markeder blir inkludert. Etikkrådet ser behov for at disse spørsmålene utredes nærmere, og vi er derfor glade for at Finansdepartementet i brev av 6. november 2018 har bedt Norges Bank om å vurdere referanseindeksen for aksjer.

2. Etikkråd for SPN

Departementet har bedt Etikkrådet om å vurdere hva som ville vært en hensiktsmessig organisering av et eventuelt etikkråd for SPN. Av finanskomiteens innstilling fremgår det at man ser for seg at Etikkrådet for SPU også kan ivareta funksjonen som etikkråd for SPN. Finanskomiteen mener at et etikkråd for SPN både ville være positivt for SPNs arbeid med etikk og samfunnsansvar og for anseelsen til SPUs etikkarbeid. Et argument har vært at det gir en uheldig signaleffekt å frita investeringene i norske selskaper fra å bli «passet på» av et etikkråd.

2.1 Forhold ved forvaltningen av SPU og SPN som har betydning for Etikkrådets vurdering

Rammene for forvaltningen av Statens pensjonsfond er fastlagt i retningslinjer fastsatt av Finansdepartementet og er forankret i Stortinget. Innenfor den ansvarlige forvaltningen av SPU er utelukkelse plassert sist i en sammenhengende kjede av virkemidler. Førstevalget er påvirkning og eierskapsutøvelse. Utelukkelse er først aktuelt når atferden er så grovt uetisk at den rammes av retningslinjene for observasjon og utelukkelse fra SPU, og selskapet ikke vil endre kurs. Det er ikke en del av Etikkrådets mandat å drive eierskapsutøvelse eller generell påvirkning av selskapers arbeid med etikk, og Etikkrådet gir heller ikke råd om dette.

Mens SPU er investert i et meget stort antall selskaper i mange land, er SPN investert i ca 430 selskaper i 4 land. SPN har 85 prosent av sine investeringer i norske selskaper og 15 prosent i nordiske selskaper. SPNs aksjeportefølje var ved sist årsskifte fordelt på 56 norske selskaper, 19 danske selskaper, 18 finske selskaper og 47 svenske selskaper, totalt 140 selskaper. SPN er en betydelig eier og långiver i det norske kapitalmarkedet. Den norske aksjeporteføljen utgjorde om lag 10 prosent av markedsverdien av hovedindeksen på Oslo Børs ved utgangen av 2016, mens renteporteføljen utgjorde om lag 3 prosent av obligasjons- og sertifikatmarkedet. I de norske selskapene eier SPN typisk mellom 4 og 8 % av aksjene, med en øvre grense på 15 %. I de nordiske selskapene er eierandelen under 1 prosent. Den norske staten har direkte eierandeler i flere av de norske selskapene der SPN er investert. Statens eieransvar følges opp av Nærings- og fiskeridepartementet.

Av strategien for forvaltningen av SPN fremgår det at SPNs særtrekk, som størrelse og langsiktighet, skiller fondet fra mange andre investorer i det norske markedet. Fondets relative størrelse i det norske kapitalmarkedet gjør det krevende å foreta store endringer i porteføljens sammensetning i løpet av kort tid. Markedet er for øvrig kjennetegnet ved lav omsettelighet i flere selskaper. SPN peker på at dette forsterker utfordringene ved store porteføljetilpasninger.

Av mandatet for SPN fremgår det at selskaper som utelukkes fra SPU, også ekskluderes fra SPNs nordiske portefølje. Om man sammenligner SPNs nordiske aksjeportefølje med SPUs, er så godt

som samtlige selskaper «dekket» av Etikkrådet for SPU. Når det gjelder obligasjonsinvesteringene, er det derimot lite overlapp. Av strategien for forvaltningen av SPN fremgår det at for obligasjonsinvesteringene legges det et stort arbeid i ESG-analyser og dialog med selskapene i forkant av investeringer. Med rentepapirene følger det ingen eierrettigheter, så her har investor størst påvirkningsmulighet før investeringen gjøres.

2.2 Vurdering av et mulig etikkråd for SPN

Av flere grunner mener Etikkrådet at det ikke er hensiktsmessig å opprette et uavhengig etikkråd også for SPN. Etikkrådet er et rådgivende organ, mens Norges Bank fatter beslutningene om observasjon og utelukkelse fra SPU. Det er ikke gitt at SPU og SPN ville fatte den samme beslutningen basert på likelydende råd fra Etikkrådet.

Håndteringen av statens direkte eierskap i enkelte selskaper må også vurderes hvis en skal opprette et etikkråd for SPN. Det virker lite konsistent om SPN skulle selge seg ut av et selskap etter råd fra et etikkråd, mens staten samtidig sitter med direkte eierposter.

SPNs portefølje er liten og oversiktlig sammenlignet med porteføljen til SPU, og SPN har en mye større nærhet til marked og selskaper enn det som er tilfellet for SPU. De to fondene er vesensforskjellige idet SPU er investert i et meget høyt antall selskaper fordelt over hele verden bortsett fra Norge, mens SPN har 85 prosent av sine investeringer i Norge og resten i Danmark, Sverige og Finland. Det virker rimelig å legge til grunn at SPN generelt vil ha større evne til å påvirke sine selskaper gjennom eierskapsutøvelse enn SPU. Med en liten portefølje blir det også mulig å ha oversikt over samtlige selskaper i porteføljen.

Selv om SPU vil kunne ha en eierdialog om f. eks. miljø, korrupsjon og menneskerettigheter med noen av selskapene Etikkrådet utreder for slike forhold, er det i de fleste tilfeller ikke et slikt overlapp. I de tilfellene der banken og rådet fokuserer på de samme temaene og selskapene, må arbeidsdelingen avklares. Der banken har en god dialog med et selskap, vil Etikkrådet ofte avvente i lys av at eierskapsutøvelse i henhold til forarbeidene til retningslinjene for ansvarlig forvaltning er det foretrukne virkemiddelet.

For SPN er det sannsynlig at de fleste selskaper Etikkrådet ville vurdere, også ville bli fanget opp av SPNs eierdialog. Det er dermed lite trolig at arbeidet til et uavhengig etikkråd ville gi særlige resultater når fondet må antas å ha stor innflytelse over selskaper, og når det også har kapasitet til å håndtere de fleste selskapene gjennom eierskapsutøvelse.

Av kapasitetsgrunner undersøker ikke Etikkrådet alle selskaper der det kommer påstander om etiske normbrudd. Rådet gjør en risikovurdering og prioriterer saker som virker særlig alvorlige, og bransjer og land der risikoen synes særlig høy. I lys av den høye terskelen for utelukkelse og kapasitetsbegrensningen som allerede eksisterer, virker det lite hensiktsmessig å sette inn ressursene på å analysere norske selskaper. De fleste nordiske aksjeinvesteringene er allerede omfattet av Etikkrådets arbeid på grunn av sammenfallet mellom SPUs og SPNs porteføljer.

Etikkrådet har vanskelig for å se for seg hvilken rolle et etikkråd for SPN skal spille, som ikke allerede ivaretas av SPN som aktiv eier eller gjennom norske myndigheters håndhevelse av lover og forskrifter. Dersom man likevel skulle ønske å opprette en etikkrådsfunksjon for SPN, anbefaler Etikkrådet at dette rådet bare skal gjøre slike vurderinger på anmodning fra SPN. Da ville selskaper der Zfondet ikke når frem gjennom eierskapsutøvelse, og som det heller ikke ønsker å selge av finansielle grunner, kunne spilles over til dette rådet. SPN burde da også formidle den informasjonen

fondet måtte ha samlet inn gjennom sin eierdialog i forkant, slik at en unngår dobbeltarbeid. Etikkrådet for Statens pensjonsfond utland vil eventuelt kunne påta seg en slik oppgave hvis tilstrekkelige ressurser stilles til rådighet.

3. Utelukkelse av pengespillselskaper

I anmodningsvedtak nr. 693 har Stortinget bedt «regjeringen utrede grunnlaget for å trekke Statens pensjonsfond utland (SPU) ut av pengespillselskaper med sikte på en vurdering i forbindelse med den årlige forvaltningsmeldingen om fondet». Etikkrådet er i den forbindelse bedt om å «vurdere om det kan være forhold ved slike selskaper som kan omfattes av gjeldende kriterier i retningslinjene for observasjon og utelukkelse fra SPU».

Mens selskaper skal utelukkes fra fondet hvis de produserer noen klart definerte produkter, kan selskaper utelukkes eller settes til observasjon hvis det er en uakseptabel risiko for at de medvirker til eller er ansvarlig for visse nærmere angitte normbrudd. Produktkriteriene gjelder nå enkelte våpentyper, tobakk, kull og kullbasert energiproduksjon samt salg av våpen til enkelte stater. Pengespill inngår altså ikke i produktkriteriene.

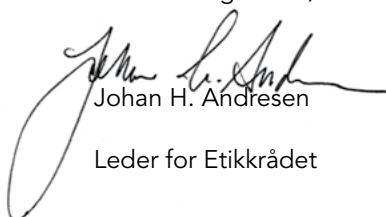
De atferdsbaserte kriteriene dekker i dag grove eller systematiske menneskerettighetsbrudd, alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner, alvorlig miljøskade, handlinger eller unnlater som i uakseptabel grad fører til utslipp av klimagasser, grov korrupsjon og andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer. Terskelen for utelukkelse skal være høy, slik det ble uttrykt i NOU 2003:22 som lå til grunn for forslaget om etiske retningslinjer, og som fortsatt er førende for arbeidet med observasjon og utelukkelse: «Det er bare de groveste former for brudd på disse normer som bør danne grunnlag for uttrekk. Det vil si at ikke alle lovbrudd som et selskap blir beskyldt for å ha begått eller medvirket til, er relevante for vurderingen av om Petroleumsfondet skal trekke seg ut».

Basert på risikoen for normbrudd og nyhetsoppslag som fanges opp gjennom porteføljeovervåkingen, gjør Etikkrådet et utvalg av selskaper som undersøkes og vurderes opp mot atferdskriteriene. Kriteriene gir ikke grunnlag for å utelukke et selskap utelukkende fordi det tilbyr pengespill, men pengespillselskaper vurderes opp mot atferdskriteriene på samme måte som andre selskaper.

Dersom man ønsker å utelukke selskaper fordi de tilbyr pengespill, er det mest effektivt å etablere et produktkriterium. Et slikt kriterium kan imidlertid føre til at mange selskaper blir utelukket fra fondet. I dag er det 69 selskaper som er indeksklassifisert som *gambling* i SPU. Disse har mellom 50 og 100 prosent av sine inntekter fra pengespillvirksomhet. Dersom man senker terskelen og tar med alle selskaper som har noe inntekt (1–5 prosent) fra spill, vil listen over selskaper bli svært lang og omfatte bl.a. flyselskaper, kringkasting, cruisereederier, telecom, restaurantkjeder, dagligvarehandel etc.

Etikkrådet mener at eventuelle endringer i retningslinjene bør komme som resultat av en grundigere utredning.

Med vennlig hilsen,

Johan H. Andresen

Leder for Etikkrådet

Finansdepartementet, 19. desember 2018

Regelmessig evaluering av organiseringen av arbeidet med ansvarlig forvaltning

Vi viser til Finansdepartementets brev av 5. november 2018 der departementet ber Etikkrådet om å redegjøre for arbeidsdelingen mellom rådet og Norges Bank, herunder hvordan informasjonsutvekslingen og samarbeidet fungerer.

Mer spesifikt ber departementet om:

- En redegjørelse for hvordan det arbeides for å oppnå en felles forståelse av kriteriene i retningslinjene,
- En gjennomgang av hvordan det arbeides for at kommunikasjonen med selskaper framstår som enhetlig,
- En vurdering av hvordan organiseringen bidrar til å ivareta formålet om tydeligere ansvarslinjer, bedre samspill mellom Etikkrådet og Norges Bank samt en mest mulig sammenhengende kjede av virkemidler.

Stortinget valgte i 2014 å beholde ordningen med et uavhengig Etikkråd, altså en ordning som sikrer at utelukkelse på etisk grunnlag vurderes uavhengig av andre hensyn, og at de begrunnes offentlig. Likevel skal en tilstrebe et godt samspill mellom virkemidlene.

Forholdet mellom Norges Bank og Etikkrådet er godt. I tillegg til de faste kvartalsmøtene på administrativt nivå og årlige møter mellom hovedstyret/eierskapsutvalget og rådet, har vi mange møtepunkter i løpet av et år. I 2018 har vi hatt temamøter om klima, avskoging, korrupsjon, ulovlig fiske og morsmelkerstatning, og vi har også hatt et møte om planene for neste år. Norges Bank deltok videre på et seminar Etikkrådet arrangerte om produksjon av kjernevåpen, og Etikkrådet har deltatt på seminarer banken arrangerer om kapitalforvaltningen. Vi har videre delt noen referater fra møter vi har hatt med selskaper, og vi har for noen selskaper avklart arbeidsdelingen slik at ikke både Etikkrådet og NBIM tar kontakt med et selskap om et enkelt forhold. Hvis NBIM oppdager selskaphendelser som kan ha betydning for utelukkede selskaper, formidles informasjonen til Etikkrådet. Banken sender også Etikkrådet henvendelser utenfra som den får om selskaper med en praksis som kan føre til utelukkelse etter retningslinjene for observasjon og utelukkelse.

En felles forståelse for kriteriene i retningslinjene

Forståelsen for kriteriene i retningslinjene er basert på omtale i stortingsmeldinger etc. og utviklet gjennom praksis, der Etikkrådet avgir tilrådninger der både faktum, normgrunnlag og vurdering er utførlig behandlet, mens Norges Bank fatter beslutninger. Etikkrådet kan legge vekt på Norges Banks tidligere avgjørelser i vurderingen av tilsvarende nye saker.

Det har blitt offentliggjort beslutninger om observasjon og utelukkelse av 32 selskaper etter råd fra Etikkrådet siden beslutningsmyndigheten ble flyttet til Norges Bank. I 25 saker har Norges Bank fulgt Etikkrådets tilrådning. I tre saker har banken valgt eierskapsutøvelse der Etikkrådet har anbefalt observasjon, og i fire saker har banken valgt observasjon der Etikkrådet har anbefalt utelukkelse. Etikkrådet har også avgitt sju tilrådninger om observasjon eller utelukkelse der Norges Bank ennå ikke har offentliggjort en beslutning. I hovedsak legger altså Norges Bank Etikkrådets forståelse av retningslinjene til grunn for sine avgjørelser.

I noen saker har Norges Bank bedt om mer utfyllende opplysninger etter å ha mottatt tilrådninger om utelukkelse fra Etikkrådet. Dette skjedde i 2016 da Etikkrådet hadde anbefalt å utelukke flere selskaper som produserer sentrale komponenter til kjernevåpen. Norges Bank ba i brev av 18. oktober 2016 Etikkrådet om en nærmere redegjørelse for operasjonaliseringen av våpenkriteriet anvendt på kjernevåpen. Etikkrådet kom med en slik redegjørelse i brev av 23. november 2016, men påpekte også at forarbeidene ikke er utfyllende for hvordan utelukkelseskriteriet for kjernevåpenprodusenter skal operasjonaliseres både med hensyn på hvilke produkter som bør anses som sentrale komponenter til slike våpen, og hva slags virksomhet som må anses som produksjon. Etter et møte med Norges Bank besluttet Etikkrådet å sette ut et konsulentoppdrag for å få gjort en evaluering av arbeidet med dette kriteriet. Etikkrådet fastholdt etter evalueringen sin tolkning av kriteriet, og Norges Bank tok de avgitte tilrådningene til følge.

Også når det gjelder klimakriteriet, har det vært tolkningsforskjeller mellom Etikkrådet og Norges Bank. Etter at Etikkrådet hadde avgitt flere tilrådninger under klimakriteriet i 2017 og 2018, ba Norges Bank i brev av 2. mai 2018 om en utvidet vurdering av hvilke prinsipper som skal legges til grunn ved anvendelse av klimakriteriet. Etikkrådet redegjorde for sitt syn i brev av 12. juni 2018. Norges Bank og Etikkrådet har også hatt flere møter der klimakriteriet har vært tema, både før og etter denne brevtvekslingen. I brev av 7. november 2018 til Finansdepartementet ba Norges Bank om en nærmere avklaring av visse sider ved klimakriteriets anvendelse.

Retningslinjene for observasjon og utelukkelse § 6.2 fastlegger at Norges Bank skal gjøre en selvstendig vurdering som både kan omfatte forhold som Etikkrådet har vurdert, og andre forhold. I en situasjon der Norges Bank og Etikkrådet er uenige om forståelsen av kriteriet, vil enten Norges Bank måtte fatte en beslutning om ikke å følge Etikkrådets tilrådning, eller be Finansdepartementet om å avklare hvordan kriteriet skal tolkes, slik banken nå har gjort for klimakriteriet.

Enhetlig kommunikasjon med selskaper

Når Etikkrådet skal kontakte et selskap for første gang, spør rådet om NBIM ønsker å koordinere kontakten med selskapet. Koordineringen av selskapskontakten er nedfelt i en felles skriftlig rutine som endres ved behov.

I brevene til selskaper som utredes, gjør Etikkrådet rede for sin rolle som uavhengig rådgiver for Norges Bank, og at Norges Bank er eier av verdipapirene og fatter beslutninger om observasjon og utelukkelse. Det bør således ikke være rom for misforståelser om hvem som har hvilke oppgaver.

I de fleste tilfeller er det ikke noe overlapp mellom Etikkrådets og Norges Banks kontakt med selskaper, men i noen tilfeller kan banken og rådet ta opp de samme spørsmålene med selskapene. Norges Bank har full oversikt over Etikkrådets selskapskontakt og kan be om informasjon som for eksempel kopier av brev og møtereferater. Dette skjer sjelden. Etikkrådet får regelmessig informasjon om hvilke selskaper banken har møtt, og hvilke hovedtema som har vært behandlet, og kan også be om ytterligere informasjon. Dette gjøres som regel i kvartalsmøtene.

Norges Bank og Etikkrådet uttrykker ikke felles forventninger til selskaper og har heller ikke felles møter med dem. De to institusjonene har forskjellig mandat, og dette reflekteres også i arbeidsformen. Norges Bank uttrykker forventninger og forsøker å påvirke selskaper til en god praksis, mens Etikkrådet innhenter informasjon for å vurdere risikoen for brudd på retningslinjene. Likevel kan nok selskapene oppfatte at de i like stor grad blir gjenstand for påvirkning gjennom Etikkrådets prosesser som gjennom bankens eierskapsutøvelse. Etikkrådet ber selskaper om informasjon tidlig i sine

utredningsprosesser. Videre mottar selskaper i atferdssaker alltid et utkast til tilrådning. Da ber de ofte om møter med Etikkrådet, og de skisserer tiltak de vil gjennomføre for å unngå å bli utelukket. Etikkrådet følger dessuten opp selskaper som står til observasjon, gjennom møter og årlige observasjonsbrev. De tilråningene som blir avgitt, kan også påvirke andre aktører og kan dermed ha en normdannende effekt som går utover arbeidet med det enkelte selskapet.

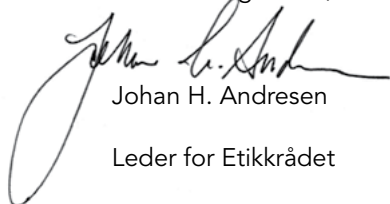
De siste årene har det kommet en rekke retningslinjer for god selskapspraksis, som for eksempel FNs retningslinjer for næringsliv og menneskerettigheter og ulike retningslinjer for forebygging av korrupsjon. Etikkrådet bygger på slike anerkjente prinsipper i sin dialog med selskaper, og bankens forventningsdokumenter er også basert på slike retningslinjer. Dette reduserer risikoen for at selskapene vil oppleve at Etikkrådet og Norges Bank har ulike forventninger til dem. Slike retningslinjer finnes imidlertid ikke på alle områder. Med de to institusjonenes ulike mandat og uavhengighet, er det ingen garanti for at selskapene vil oppleve fondets samlede kommunikasjon som enhetlig.

Tydligere ansvarslinjer, bedre samspill mellom Etikkrådet og Norges Bank samt en mest mulig sammenhengende kjede av virkemidler.

Etikkrådets eneste oppgave er å gi råd om utelukkelse eller observasjon til Norges Bank og å vurdere om grunnlaget for observasjon og utelukkelse av selskapene fortsatt er til stede. For kullkriteriet er ansvaret for å identifisere selskaper delt mellom Norges Bank og Etikkrådet, men banken har tatt hovedansvaret for dette. Etikkrådet mener at denne arbeidsdelingen er tydelig og har fungert godt.

Som sagt utveksler Norges Bank og Etikkrådet informasjon på flere måter. Informasjonsutvekslingen og samarbeidet mellom banken og rådet var svært begrenset før beslutningsmyndigheten for observasjon og utelukkelse ble flyttet til banken. Samspillet er altså klart bedre enn før. Etikkrådet kan for eksempel avvente resultatet av bankens eierskapsprosesser dersom banken og rådet vurderer et selskap på grunnlag av de samme forholdene. Enda bedre samspill kunne ha vært oppnådd dersom Norges Bank og Etikkrådet hadde en større grad av koordinering av planprosesser og arbeid. Vi tror også at det fortsatt er mulig å nyttiggjøre seg den samlede informasjonen i de to institusjonene bedre. Etikkrådet mener for eksempel at Norges Bank kan sende over selskaper til Etikkrådet der banken har avdekket risiko for normbrudd, uten at dette vil gå på bekostning av rådets uavhengighet. Alt i alt synes det for Etikkrådet som om samspillet mellom virkemidlene stadig blir bedre. Rådet vil arbeide for at denne utviklingen skal fortsette.

Med vennlig hilsen,

Johan H. Andresen

Leder for Etikkrådet

Retningslinjer for observasjon og utelukkelse fra SPU

Retningslinjer for observasjon og utelukkelse fra Statens pensjonsfond utland

Hjemmel: Fastsatt av Finansdepartementet 18. desember 2014 med hjemmel i kgl.res. 19. november 2004 nr. 4997 og lov 21. desember 2005 nr. 123 om Statens pensjonsfond § 2 annet ledd og § 7.

§ 1. Virkeområde

(1) Disse retningslinjene gjelder for Etikkrådet for Statens pensjonsfond utland (Etikkrådet) og Norges Banks (banken) arbeid med observasjon og utelukkelse av selskaper fra Statens pensjonsfond utlands (fondet) portefølje etter kriteriene i § 2 og § 3.

(2) Retningslinjene omfatter investeringene i fondets aksje- og obligasjonsporteføljer.

(3) Etikkrådet gir råd til banken om observasjon og utelukkelse av selskaper i fondets portefølje etter kriteriene i § 2 og § 3, og om oppheving av beslutning om observasjon og utelukkelse, jf. § 5 femte ledd og § 6 sjette ledd.

(4) Banken treffer beslutninger om observasjon og utelukkelse av selskaper i fondets portefølje etter kriteriene i § 2 og § 3, og om oppheving av beslutning om observasjon og utelukkelse, jf. § 5 femte ledd og § 6 sjette ledd. Banken kan på eget initiativ treffe beslutninger om observasjon og utelukkelse og om oppheving av beslutning om observasjon og utelukkelse, jf. § 2 annet til fjerde ledd.

§ 2. Kriterier for produktbasert observasjon og utelukkelse av selskaper

(1) Fondet skal ikke være investert i selskaper som selv eller gjennom enheter de kontrollerer:

a) produserer våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper

b) produserer tobakk

c) selger våpen eller militært materiell til stater som er omfattet av ordningen for statsobligasjonsunntak omtalt i mandatet for forvaltningen av Statens pensjonsfond utland § 3-1 andre ledd bokstav c.

(2) Observasjon eller utelukkelse kan besluttes for gruveselskaper og kraftprodusenter som selv eller konsolidert med enheter de kontrollerer får 30 pst. eller mer av sine inntekter fra termisk kull, eller baserer 30 pst. eller mer av sin virksomhet på termisk kull.

(3) I vurderingen etter annet ledd skal det i tillegg til selskapets nåværende inntekts- eller virksomhetsandel fra termisk kull legges vekt på framoverskuende vurderinger, herunder eventuelle planer som vil redusere inntekts- eller virksomhetsandelen knyttet til termisk kull og/eller øke inntekts- eller virksomhetsandelen knyttet til fornybare energikilder.

(4) Råd og beslutninger om utelukkelse av selskaper basert på annet og tredje ledd skal ikke omfatte et selskaps grønne obligasjoner der disse er anerkjent gjennom inkludering på angitte indekser for slike obligasjoner eller verifisert av anerkjent tredjepart.

§ 3. Kriterier for atferdsbasert observasjon og utelukkelse av selskaper

Observasjon eller utelukkelse kan besluttes for selskaper der det er en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker til eller selv er ansvarlig for:

a) grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene som for eksempel drap, tortur, frihetsberøvelse, tvangsarbeid, de verste former for barnearbeid

b) alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner

c) alvorlig miljøskade

d) handlinger eller unnlatelser som på et aggregert selskapsnivå i uakseptabel grad fører til utslipp av klimagasser

e) grov korrupsjon

f) andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer.

§ 4. Etikkrådet

(1) Etikkrådet består av fem medlemmer som oppnevnes av departementet etter innstilling fra banken. Departementet utpeker også leder og nestleder etter innstilling fra banken. Bankens innstilling skal være oversendt departementet tre måneder før utløpet av oppnevningsperioden.

(2) Sammensetningen av medlemmene må sikre at Etikkrådet vil besitte den kompetansen som er nødvendig for at det skal kunne utføre sitt oppdrag, definert gjennom disse retningslinjene.

(3) Oppnevningen av medlemmene gjelder for fire år. Ved første gangs oppnevning kan departementet fastsette overgangsbestemmelser.

(4) Rådsmedlemmenes godtgjørelse samt rådets budsjett fastsettes av departementet.

(5) Etikkrådet har et eget sekretariat, som er administrativt underlagt departementet. Etikkrådet skal påse at sekretariatet har hensiktsmessige prosesser og rutiner.

(6) Etikkrådet skal årlig utarbeide en virksomhetsplan som skal forelegges departementet. Virksomhetsplanen skal gjøre rede for Etikkrådets prioriteringer i sitt arbeid, jf. § 5.

(7) Etikkrådet skal avgi årlig rapport om sin virksomhet til departementet. Rapporten skal avgis senest tre måneder etter årets utløp.

(8) Etikkrådet skal regelmessig evaluere sitt arbeid.

§ 5. Etikkrådets arbeid med råd om observasjon og utelukkelse

(1) Etikkrådet skal løpende overvåke fondets portefølje, jf. § 1 andre ledd, med sikte på å avdekke om selskaper medvirker til eller selv er ansvarlig for produksjon eller atferd som nevnt i § 2 og § 3.

(2) Etikkrådet tar opp saker på eget initiativ eller etter anmodning fra banken. Etikkrådet skal utarbeide og offentliggjøre prinsipper for hvilke selskaper som velges ut for nærmere undersøkelse. Banken kan utarbeide nærmere forventninger til disse prinsippene.

(3) Etikkrådet innhenter nødvendig informasjon på fritt grunnlag og sørger for at saken er godt opplyst før råd om observasjon, utelukkelse eller oppheving av slike beslutninger gis.

(4) Et selskap som vurderes for observasjon eller utelukkelse, skal gis mulighet til å framlegge informasjon og synspunkter for Etikkrådet tidlig i prosessen. Rådet skal i denne sammenheng klargjøre overfor selskapet hvilke forhold som kan danne grunnlag for observasjon eller utelukkelse. Vurderer rådet å tilrå observasjon eller utelukkelse etter § 3, skal utkast til tilråding forelegges selskapet til uttalelse, jf. § 7.

(5) Etikkrådet skal jevnlig vurdere om grunnlaget for observasjon eller utelukkelse fortsatt er til stede. Etikkrådet kan på bakgrunn av ny informasjon anbefale banken at observasjon eller utelukkelse oppheves.

(6) Etikkrådet skal begrunne sine råd til banken, jf. § 2 og § 3. Banken kan utarbeide nærmere forventninger til utformingen av slike råd.

(7) Rutiner for Etikkrådets behandling av saker som gjelder spørsmål om en beslutning om observasjon og utelukkelse skal oppheves, skal være offentlig tilgjengelig. Selskap som er utelukket skal informeres særskilt om rutine.

§ 6. Norges Bank

(1) Banken treffer etter råd fra Etikkrådet beslutninger om observasjon og utelukkelse etter kriteriene i § 2 og § 3 og om oppheving av slike beslutninger. Banken kan på eget initiativ treffe beslutninger om observasjon og utelukkelse i henhold til § 2 annet til fjerde ledd og om oppheving av slike beslutninger.

(2) I vurderingen av om et selskap skal utelukkes etter § 3, kan banken bl.a. legge vekt på sannsynligheten for framtidige normbrudd, normbruddets alvor og omfang, samt forbindelsen mellom normbruddet og selskapet fondet er investert i. Banken kan videre vurdere bredden i selskapets virksomhet og styring, herunder om selskapet gjør det som med rimelighet kan forventes for å redusere risikoen for framtidige normbrudd innenfor en rimelig tidshorison. Relevante momenter i disse vurderingene kan være selskapets retningslinjer for og arbeid med ivaretagelse av god selskapsstyring, miljø og samfunnsmessige forhold og om selskapet bidrar i positiv retning overfor dem som rammes eller tidligere har blitt rammet av selskapets atferd.

(3) Før observasjon og utelukkelse etter § 6 første ledd besluttes, skal banken vurdere om andre virkemidler, herunder eierskapsutøvelse, kan være bedre egnet til å redusere risikoen for fortsatt normbrudd eller av andre årsaker kan være mer hensiktsmessige. Banken skal se de ulike virkemidlene den har til rådighet i sammenheng og benytte dem på en helhetlig måte.

(4) Observasjon kan besluttes der det er tvil om vilkårene for utelukkelse er oppfylt, om utviklingen framover i tid eller der det av andre årsaker finnes hensiktsmessig.

(5) Banken skal sørge for at saken er tilstrekkelig opplyst før beslutning om observasjon og utelukkelse, eller oppheving av slike beslutninger treffes.

(6) Banken skal jevnlig vurdere om grunnlaget for observasjon eller utelukkelse fortsatt er til stede.

§ 7. Informasjonsutveksling og koordinering mellom banken og Etikkrådet

(1) For å bidra til en mest mulig sammenhengende kjede av virkemidler i arbeidet med en ansvarlig forvaltningsvirksomhet, skal det jevnlig avholdes møter mellom banken og Etikkrådet for å utveksle informasjon og koordinere arbeidet.

(2) Kommunikasjonen med selskapene skal være koordinert og med mål om å oppfattes som entydig. Banken utøver fondets eierrettigheter. Banken skal søke å integrere Etikkrådets kommunikasjon med selskapene i den øvrige selskapsoppfølgingen. Banken skal gis innsyn i Etikkrådets kommunikasjon med selskapene og kan delta i møter Etikkrådet har med selskapene.

(3) Etikkrådet kan be banken om opplysninger om forhold vedrørende enkeltsselskaper, herunder hvordan konkrete selskaper er håndtert i eierskapsutøvelsen. Banken kan be Etikkrådet om å stille sine vurderinger av enkeltsselskaper til disposisjon.

(4) Banken og Etikkrådet skal ha nærmere rutiner for informasjonsutveksling og koordinering for å tydeliggjøre ansvarslinjer og å bidra til god kommunikasjon og integrering av arbeidet mellom banken og Etikkrådet.

§ 8. Offentliggjøring

(1) Banken skal offentliggjøre sine beslutninger etter disse retningslinjene. Offentliggjøringen skal skje i samsvar med mandatet for forvaltningen av Statens pensjonsfond utland § 6-2 fjerde ledd. Når banken offentliggjør sine beslutninger, skal Etikkrådet offentliggjøre sine råd. Når banken på eget initiativ treffer beslutninger i henhold til § 6 første ledd annet punktum skal offentliggjøringen omfatte beslutningsgrunnlaget.

(2) Banken skal føre en offentlig liste over selskaper som er utelukket fra fondet eller satt til observasjon etter disse retningslinjene.

§ 9. Møter med Finansdepartementet

(1) Det skal avholdes møter mellom departementet, banken og Etikkrådet minst én gang i året. Informasjonen som utveksles på møtene skal inngå som del av grunnlaget for rapporteringen om arbeidet med en ansvarlig forvaltningsvirksomhet i den årlige meldingen til Stortinget om forvaltningen av Statens pensjonsfond.

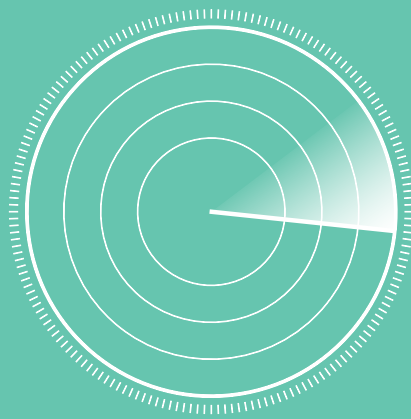
(2) Det skal avholdes møter mellom departementet og Etikkrådet minst én gang i året. På møtene skal følgende behandles:

a) virksomheten det siste året

b) andre saker departementet og Etikkrådet har meldt opp for behandling.

§ 10. Adgang til å gjøre endringer

Departementet kan gi tillegg til eller gjøre endringer i disse retningslinjene.

Etikkrådet for Statens pensjonsfond utland
Postboks 8008 Dep, 0030 Oslo Norge

etikkradet.no